

ЭРИХ РАСПЭ



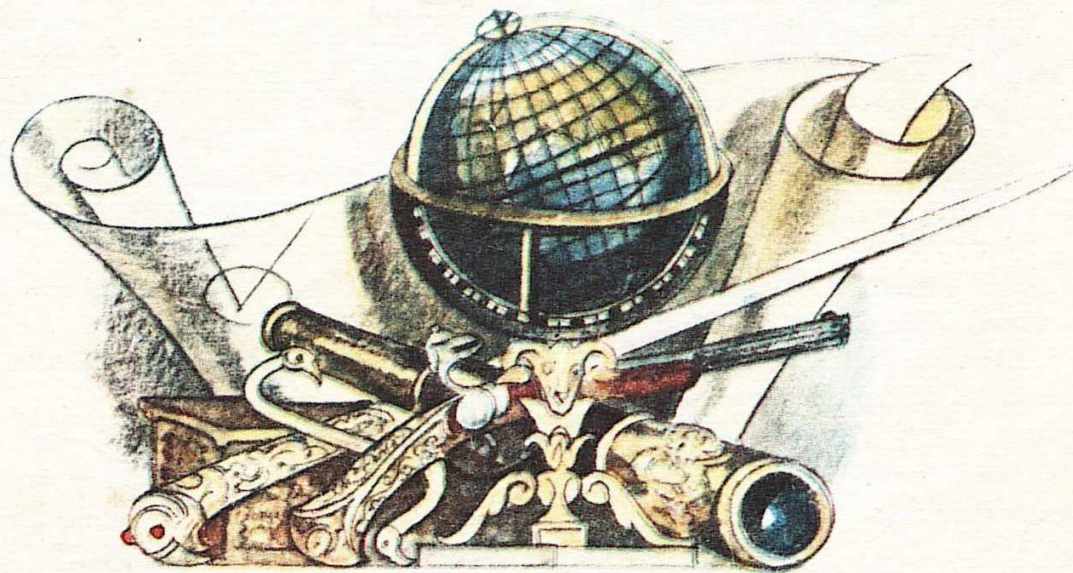
БАРОН
МЮНХАУЗЕН
МАЖАРАЛАРЫ



Художник ЮРИЙ ЛЫСОГОРСКИЙ

ДРИХ
РАСПЭ

БАРОН
МЮНХАУЗЕН
МАЖАРА-
ЛАРЫ



КАЗАН
ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ
1982

Г а б д е л х а й С а б и т о в тәржемәсе
Балалар өчен К. Ч у к о в с к и й эшкәрткән

«Барон Мюнхаузен мажаралары» исемле фантастик хикәяләр җыентыгы Мюнхаузенның үз авызыннан сөйләгәннәргә нигезләнеп язылган. Барон фон Мюнхаузен уйлап чыгарылган әдәби образ гына түгел, ә чыннан да дөньяда булган кеше. Ул 1720 елда Германиядә туган һәм шунда 1797 елда үлгән.

Мюнхаузен берәз вакыт рус армиясендә хезмәт иткән, төрекләргә каршы сугышта катнашкан.

Туган иленә кайтып яши башлагач, искиткеч оста алдар-хикәяче буларак, аның даны еракларга таралган. Сөйләгән хикәяләрен соңра ул әллә үзе кәгазь битенә төшергән, әллә башка берәү язып алган — анысы безгә мәгълүм түгел, тик шунысы билгеле: 1781 елда бу хикәяләренең кайберләре юмористик җыентыкта басылып чыккан.

1785 елда немец әдibe Э. Распэ, Мюнхаузен хикәяләрен эшкәртеп, инглиз телендә бастырган. Ә тагын бер елдан «Мюнхаузен мажаралары»ның немец шагыйре Бюргер эшкәрткән тагын да тулырак басмасы дөньяга чыккан. Шулай итеп, Мюнхаузен сөйләгән хикәяләргә башка авторлар иҗаты да өстәлгән. Әмма китапның авторы булып Э. Распэ исәпләнә.

«Барон Мюнхаузен мажаралары» тиз арада бөтен дөньяга таралып өлгерә һәм Мюнхаузен исеме күз дә йоммый ялган сөйләүче шомарган алдакчылар өчен әле хәзер дә уртак исем булып йөри.

Без сезне дөнья әдәбиятының шушы классик үрнәге — «Барон Мюнхаузен мажаралары» белән таныштырабыз.



ДӨНЬЯДА ИҢ ДӨРЕС СӨЙЛӘҮЧЕ КЕШЕ

Зур борынды, кечкенә генә гәүдәле карт камин янында утыра һәм үзенә башыннан кичкән искиткеч мажаралар турында сөйли.

Аны тыңлаган кешеләр эчләре катып көлөләр:

— Ай-һай, Мюнхаузен! Менә, ичмасам, барон!

Ә ул аларга күз дә салмый, кайчандыр үзенә айга очуы, өч аяклы кешеләр арасында яшәве, ничек итеп аны биниһая зур балык йотуы турында тыныч кына сөйли дә сөйли.

Шулай бервакыт узып барышлый гына тукталган бер юлаучы моның сүзләрен тыңлап-тыңлап утыра да кычкырып жибәрә:

— Чеп-чи уйдырма! Син сөйләгән бу нәрсәләрнең һич булуы мөмкин түгел!

Карт, кашларын жыерып, эре генә әйтеп куя:

— Кайчандыр минем якын дусларым — графлар, бароннар, князьләр һәм солтаннар — мине дөньяда иң дәрәсән сөйләүче кеше дип йөртәләр иде.

Тирә-яктагылар тагын да кычкырып кәлә башлылар:

— Мюнхаузен — иң дәрәсән сөйләүче! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Ә Мюнхаузен, исе дә китмишә, һаман сөйли бирә. Бервакыт урманда йөргәндә ул сәер болан очраткан, имеш. Боланның башында чатлы-чотлы агач үсеп утырган, имеш...

— Агач?.. Болан башындамы?

— Ие, чия агачы,— ди Мюнхаузен.— Ботакларында — чияләр. Шундыен сусыл, шундыен татлылар...

Бу хикәяләр барысы да менә шушы китапта язылган. Укып карагыз да үзегез хәл итегез: дөньяда Мюнхаузеннан да дәрәсәрәк сөйләүче кеше булганмы, юкмы?





БЕРЕНЧЕ БУЛЕК



ТУБӘДӘГЕ АТ

Мин Россиягә атка атланып барып кердем.
Қышкы көн. Қар явып тора.

Атым бик арыган, хәтта абына, тая ук башлады. Күзне
йокы басты. Шундый йончыганмын, чак-чак иярдән егылып
төшми барам. Әмма кунып чыгар урын табармын димә:
юлымда бер генә авыл да очрамай.

Ни хәл итмәк кирәк?

Қыр-яланда төн кунарға туры килде.

Тирә-якта — ни бер ағач, ни бер куак. Қар астыннан нин-
дидер казык башы гына чыгып тора.

Туңып күшөккән атымны көч-хәл белән шул казыкка бәй-
ләдем дә үзем, кар өстенә ятып, йокыга киттем.

Озак йоклаганмын. Уянып китсэм, күрэм, кырда түгел, авыл уртасында, дөрөсрәге, ниндидер шәһәр урамында ятам. Як-ягымда — йортлар, каралтылар.

Нинди хәл бу? Мин кайда? Ничек итеп бер төн эчендә бу йортлар калкып чыккан?

Ә минем атым кая олаккан?

Бик озак һичнәрсәгә төшенә алмый тордым. Шунда кинәт таныш кешнәү ишетәм. Минем ат кешни.

Ә үзе кайда соң?

Кешнәү каяндыр югарыдан яңгырап ишетелә.

Башымны күтәреп карасам — ни күрим!

Атым биек каланча башында асылынып тора. Каланча түбәсендәгә тәре очына эленгән.

Шундук эшне аңлап алдым.

Кичә кичтән бу шәһәрчек бөтен кешеләре, бөтен йортлары белән кар астында калган булган, кар өстендә тәре очы гына тырпаеп торган икән.

Мин аның тәре икәннен белмәдем, казык очы дип алданып, атымны шуңа бәйләдем. Ә төнлә, мин йоклаган арада, кинәт һава нык жылынып китеп, кар эрегән һәм мин, берни сизмәстән, түбәнгә — жиргә төшкәнмен.

Инде нишләргә?

Озак уйлап тормастан, пистолетымны кулыма алдым, яхшылап төзәдем, туп-туры йөгән тезгененә тигездем. Чөнки мин элек-электән гажәп төз атучы идем.

Йөгән тезгене кыл урталай өзелде.

Атым шунда ук минем янга килеп төште.

Мин атыма сикереп кенә атландым да, жылдәй жылдереп, алга чаптым.

ЧАНАГА ЖИГЕЛГӘН БҮРЕ

Әмма тиздән шуны аңладым: кыш көне, жайдак йөрүгә караганда, чанага утырып йөрү уңайлырак. Бик шәп чана сатып алдым да йомшак кар өстеннән чаптырып киттем.





Кичкә таба бер урманга барып кердем. Йокымсырап киткәнмен, тик шунда кинәт атымның шомланып кешнәгәнән ишеттем. Тирә-ягыма борылып карадым һәм ай яктысында, үткер тешле авызын ыржайтып, жан-фәрманга чанам артынан чабып килгән котчыккыч бүрене күрәп алдым.

Котылырга һичбер өмет юк.

Чана төбенә яттым да куркудан күзләремне чытырдатып йомдым.

Атым, акылдан шашкан кебек, котырынып чаба. Бүре
тешләренен шыкырдавы колак төбемдә үк яңгырый.

Тик, бәхеткә каршы, бүре миңа игътибар итмәде.

Ул баш очымнан ук чана өстеннән сикереп узды һәм ми-
нем бичара атыма ташланды.

Минут эчендә атымның арт саны аның бирән тамагына
кереп югалды.

Ә ал саны һаман чаба, һаман чаба.

Бүре минем атны һаман ашый, һаман кимерә.

Аңыма килүгә, кулга каеш чыбыркыны алдым да теге
бирән корсакны чарлый башладым.

Бүре улый-улуй алга ыргылды.

Атның бүре ашарга өлгермәгән алгы ягы, сбруйлардан
чыгып, кар өстенә төшөп калды һәм бүре аның урынына, тәр-
тә арасына килеп эләкте.

Хәзер инде ул камыт-йөгәннән берничек тә ычкына алмый,
нәкъ ат кебек жигелгән.

Мин аны бөтен көчемә чыбыркылыйм да чыбыркылыйм.

Ә ул, чананы сөйрәп, чаба да чаба.

Без шундый шәп элдерттөк, ике-өч сәгать тә үтмәде, жил-
давыл уйнатып, Петербургка ук барып кердек.

Гажәпкә калган Петербург кешеләре, ат урынына усал
бүре жиккән каһарманны күрергә, төркем-төркем булып
урамга агылдылар.

КУЗДӘН ЧЭЧРЭГӘН ОЧКЫННАР

Петербургта мин бик рәхәт яшәдем.

Еш кына ауга йөрдем, шунда көн саен диярлек әллә нин-
ди кызыклы вакыйгаларга юлыга идем. Хәзер шул күңелле
вакытларны сагынып искә алам.

Бер вакыйга аеруча кызыклы булды.

Мәсьәлә шунда: минем йокы бүлмәмнең тәрәзәсеннән зур
буа күренеп тора иде, ә анда — хисапсыз күп киек-кош, каз-

үрдэк. Шулай берчак иртэн, тэрэзэ янына килүгэ, буада хисапсыз күп кыр үрдэклэре күрдем.

Мылтыгымны алдым да, ут чыккандай, буага йөгөрдөм.

Баскычтан чабып төшкөндө, ашыгычлык белән ишек яңагына барып бәрелдем. Шундый каты бәрелдем, хэтта күземнән очкыннар чэчрәде.

Эмма бу мине туктата алмады.

Тагын алга йөгөрдөм. Ниһаять, менә — буа.

Арада иң симез үрдәккә төзәдем дә атып жибәрергә уйладым. Бәхетсезлеккә каршы, күрәм: мылтыгымның чакмасы юк. Ә чакмадан башка, билгеле инде, атып булмый.

Нишлэргә?

Шул чакма өчен өйгә йөгөрергәме?

Ләкин ул арада үрдәкләрнең очып китүе ихтимал бит.

Язмышымны каһәрли-каһәрли, мылтыгымны читкә бордым. Һәм шунда кинәт башыма искиткеч шәп бер уй килде.

Йодрыгымны төйнәдем дә бөтен көчем белән уң күземә тондырдым. Күздән, әлбәттә, очкыннар чэчрәде һәм дары шунда ук гөлт итеп кабынды.

Әйе, әйе. Дары кабынды, мылтык атылып китте. Һәм мин бер атуда менә дигән ун үрдәккә тидердем.

Сезгә дә киңәш бирәм: кайчан да булса ут ягарга уйласагыз, уң күзегездән шундый ук очкыннар чыгарыгыз.

ИСКИТКЕЧ СУНАРЧЫ

Хәер, минем аннан да сәеррәк мажараларга юлыкканым бар.

Шулай берчак, көн буе ауда йөргәннән соң, кара урман уртасындагы зур бер күлгә барып чыктым. Күл өсте тулы кыр үрдәкләре. Ул кадәр үрдәкне гомеремдә дә күргәнем юк иде!

Кызганычка каршы, бер генә ядрәм дә калмаган. Ә бит нәкъ шул көнне миңа кунакка бик күп дусларым киләсе иде, мин аларны киек кош ите белән сыйларга өметләнә идем. Мин, гомумән, бик юмарт һәм кунакчыл кеше. Минем табын-

ның даны бөтен Петербургка таралган. Ничек инде үрдәксез кайтыйм?

Нишлэргә белмичә бик озак аптырап тордым һәм шунда кинәт исемә төште: биштәремдә берәз гына дунгыз мае калган иде бит!

Ура! Үрдәкләр өчен бу менә дигән жим булачак! Майны биштәрдән алып, озын, нечкә бауга бәйләдем дә суга ыргыттым.

Үрдәкләр шунда ук майга ябырылдылар.

Берсе, комсызланып, йотып та жибәрде.

Эмма май, үтә шома булганлыктан, үрдәкнең эченнән шуып кына узды да арт ягыннан килеп тә чыкты!

Шунда аны икенче бер үрдәк эләктереп алды һәм анысы белән дә шул ук хәл кабатланды.

Үрдәкләр бер-бер артлы майны йота тордылар һәм йотканы берсе минем тозакка элэгә барды. Ун минут та үтмәде, жейкә тезгән төймә кебек, бөтен үрдәкләр минем бауга тезделәр.

Ничек шатланганымны күрсәгез иде! Бауга эләккән үрдәкләрне аласы да пешекчегә кайтарып кына бирәсе. Менә, ичмасам, дусларыма сый-хөрмәт!

Эмма бу тикле үрдәкне күтәреп кайту алай бик жиңел булмады. Бер-ике атлау белән тәмам хәлдән тайдым. Кинәт — ышансагыз ышаныгыз — үрдәкләр күккә күтәрелделәр дә мине болытларга кадәр алып менеп киттеләр.

Минем урында башка берәү булса, коты алыныр иде, эмма мин — куркусыз һәм тапкыр кеше.

Сюртугымның итәген руль иттем дә, үрдәкләрне кирәк юнәлешкә борып, озакламый өем турысына кайтып та життем.

Тик менә ничек түбән төшәргә?

Бу очракта да тапкырлыгым коткарды. Берничә үрдәкнең муенын боруым булды, шунда ук экрен генә төшә дә башладым.

Мин туп-туры кухнямның торбасына барып төштем. Учак юллыгыннан килеп чыккач, пешекчемнең ничек гажәпләнгәннен күрсәгез иде!

Бәхеткә, ут үрләтергә өлгермәгән икән әле.

ШЫБЫНДАГЫ КЫР ТАВЫГЫ

О!.. Тапкырлык ул искиткеч нәрсә! Шулай берчак мин бер атуда жиде кыр тавыгы үтердем. Шуннан соң хәтта кан дошманнарым да Мюнхаузенның дөнъяда иң төз атучы икәннен танырга мәжбүр булдылар.

Мәсьәлә болай булды.

Бөтен ядрәләремне атып бетереп, аудан кайтып киләм. Кинәт аяк астымнан гына жиде кыр тавыгы очып чыкты. Мин, әлбәттә, шундый шәп азыкның кулдан ычкынуына юл куя алмыйм.

Мылтыгымны, беләсезме, нәрсә белән кордым?.. Шыбын белән. Әйе, шыбын, ягъни мәсәлән, мылтык чистарта торган гап-гади тимер таяк белән.

Шуннан, кыр тавыклары төшкән жиргә йөгереп бардым да атып жибәрдем.

Минем шыбын кыр тавыкларының жирдән күтәрелгән берен тишеп узды. Жидесе тиң аяк астыма килеп төште!

Мин аларны жирдән күтәреп алдым һәм таң калдым: кыр тавыкларының һәрберсе кыздырылган иде! Әйе, кыздырылган.

Мылтыктан аткач, минем шыбын ут кебек кызган һәм шунда ук кыр тавыкларын да кыздырган.

Чирәм өстенә кырын яттым да бик тәмләп ашадым.

ЭНӘГӘ ЭЛӘККӘН ТӨЛКЕ

Әйе, тапкырлык — тормышта иң әһәмиятле нәрсә.

Һәм дөнъяда миннән, ягъни барон Мюнхаузеннан да тапкырак кешенең булганы юк.

Бервакыт Россиядәге кара урманнарның берсендә миңа көмеш-кара төлке очрады.

Бу төлкенең тиресе шундыен шәп иде, мин аны пуля яки ядрә белән тишеп әрәм итәргә кызгандым.

Вакытны эрэм итмәстән, мылтык көпшәсеннән пуляны алдым да, аның урынына камыт энәсе корып, төлкегә төзәп аттым. Төлке агач янында тора иде, минем энә аны койрык очыннан агачка беркетеп тә куйды.

Мин кабанмый гына төлке янына килдем һәм аны камчы белән чарларга керештем.

Авыртудан ул шундый шашынды, һәм, ышансагыз ышаныгыз, тиресеннән чыгып, шәп-шәрә килеш торып чапты. Шулай итеп, төлке тиресе, пуля тишмәгән, ядрә бозмаган килеш миңа эләкте.

СУКЫР ДУҢГЫЗ

Әйе, минем баштан төрле хәлләр кичте!

Ничектер шулай карурман ешлыгын ярып барам. Күрәм шунда: куак арасында — кечкенә генә кабан дуңгызы баласы, ә аның артында — зур кабан.

Атып жибәрдем, әмма тигезә алмадым. Минем пулям дуңгыз баласы белән зур дуңгыз арасыннан узды.

Дуңгыз баласы, чиный-чиный урманга кереп сызды, ә зур дуңгыз, каккан казык кебек, баскан урынында торып калды.

Мин гажәпкә калдым: нишләп әле ул качып китми? Әмма, якына килгәч, барысын да аңладым.

Дуңгыз сукур икән, шунлыктан, юлны таба алмый икән. Урманда баласының койрыгына ябышып кына йөри икән.

Минем пулям дуңгыз баласының койрыгын өзгән. Ул качып киткән, ә дуңгыз, кая барырга белмичә, урынында калган. Койрыкның өзеген авызына капкан килеш, нишләргә белми тора.

Шунда минем башка искиткеч фикер килде. Койрыкны эләктердем дә дуңгызны туп-туры кухняга алып кайттым. Бичара сукур дуңгыз, үзен әле һаман баласы житәкләп бара дип белеп, минем арттан ияреп кайтты.

Әйе, кабатлап әйтәм, тапкырлык — гажәеп шәп нәрсә ул!

НИЧЕК ИТЕП МИН КАБАН ДУҢГЫЗЫН ЭЛӘКТЕРДЕМ

Икенче бервакыт урманда тагын кыргый кабанга юлыктым.

Монысын жиңу алай жиңел булмады. Чөнки янымда мылтыгым юк иде.

Йөгереп кача башладым, эмма ул, котырган кебек, минем арттан куа килә. Һәм шунда, юлымда очраган имән артына качып өлгермәсәм, ул мине үзенең үткер азау теше белән чәнчеп үтергән булыр иде.

Қабан, жан-фәрманга чабып килгән уңайга, имәнгә килеп бәрелде, аның азау тешләре имәнгә шундый тирән батып керде, хәтта кире тартып алырга да көче житмәде.

— Ә-һә, эләктеңме, жанашым, мәйтәм, тукта, сабыр ит, хәзер инде миннән ычкына алмассың!

Һәм, кулыма таш алып, кабанның тешләрен агачка тагын да ныграк кага башладым. Аннары, ныклы бау алып, аркылы-торкылы бәйләдем дә, арбага салып, өемә алып кайттым.

Менә гажәпләнде башка аучылар! Алар, һичбер пуля эрәм итмичә, шундый хәтәр ерткычны кулга төшерү турында башларына да китерә алмадылар.

СӘЕР БОЛАН

Сүз уңаенда әйтим, минем аннан хәтәrrәк хәлләргә дә юлыкканым бар.

Юл уңаенда сатып алган татлы, сусыл чияләрне ашый-ашый, урман буйлатып барам шулай.

Һәм кинәт, нәкъ каршымда — болан! Матур, зифа, тармак-тармак мөгезле!

Ә минем, үч иткәндәй, бер генә пуля да юк!

Болан, мылтыкның корылмаган икәннен белгән кебек, тып-тыныч миңа карап тора.

Бәхеткә каршы, берничә чиям калган икән. Һәм мин мылтыгымны, ядрә урынына, чия төше белән кордым. Әйе, әйе, көлмәгез, гап-гади чия төше белән.

Мылтык шартлады, әмма болан башын гына чайкап куйды. Чия төше туп-туры аның маңгаена тиде, ләкин бернинди дә зарар китермәде. Болан күз ачып йомганчы урманга кереп качты.

Шундый шәп киекнең кулдан ычкынуына бик үкендем.

Бер елдан мин тагын шул урманга ауга килдем. Чия төше белән булган вакыйганы бөтенләй оныткан идем инде, әлбәттә.

Хәйран-тамаша! Урман ешлыгыннан тап каршыма ук искиткеч зифа болан сикереп чыкты. Боланның мөгезләре арасында тармаклы чия агачы үсеп утыра! Аһ, ышанасызмы, искиткеч матур күренеш иде бу: зифа болан, ә башында — зифа агач! Шунда ук аңладым: бу агач узган ел миңа ядрә хезмәтен үтәгән чия төшеннән үсеп чыккан. Ә бу юлы инде ядрәләрем житешле иде. Төзәп атуым булды, болан шунда ук гөрселдәп җиргә ауды. Шулай итеп, бер атуда кыздырылган иткә дә, чия компотына да тиендем. Чөнки әлегә агачны кызарып пешкән чияләр сырып алган иде.

Дөресен әйтим, мондый татлы чияләрне гомеремдә дә татып караганым юк иде әле.

ӘЙЛЭНДЕРЕЛГЭН БҮРӨ

Нишләп гел-гел шулай туры килеп тора торгандыр, әмма иң усал, иң хәтәр ерткычлар миңа һәрчак бер коралсыз чагымда очрый.

Үтеп барам шулай урман аша. Каршыма коточкыч бүре килеп чыкмасынмы! Тешләрен ыржайткан, менә хәзер өзгәләп ташларга тора.

Нишләргә? Йөгерергәме? Ләкин бүре инде миңа ташланып та өлгерде, бәрәп тә екты, менә-менә бугазымны чәйнәп өзәчәк. Минем урында башка берәү булса, коты алыныр иде, әмма сез инде барон Мюнхәузенны яхшы беләсез! Мин куркусыз, кыю һәм тапкыр кеше. Уйлап та тормастан, кулым-



ны бүре авызына тыгып жибәрдем. Тешләп өзмәсен өчен, һаман эчкәрәк, тамак төбенәрәк тыгам.

Бүре котырынып миңа карый, ачудан күзләрен кан баскан.

Әмма мин шуны яхшы беләм: әгәр кулымны алсам, ул мине өзгәләп ташлаячак. Шуңа күрә йодрыкны аның саен тирәнрәк батырам.

Һәм шул чак башыма искиткеч шәп фикер килде: мин аның эчке әгъзаларын — эчәк-бавырларын урап тоттым да бар көчәмә тарттым һәм бүрене бияләй әйләндергән кебек әйләндердем!

Билгеле инде, шуннан соң ул кыймылдый алмады, аяк астыма авып, жан бирде.

Аның тиресеннән менә дигән жылы тун тектердем. Әгәр ышанмасагыз, рәхим итегез, күрсәтермен.

КОТЫРГАН ТУН

Дөрөсөн әйткәндә, минем тормышта бүре белән сугышудан хәтәррәк вакыйгалар да булгалады.

Петербургта, шулай, мине котырган эт куды.

Бар көчәмә йөгереп кача башладым.

Ләкин иңемдә — авыр тун, йөгерергә нык комачаулый.

Йөгерегән уңайга салып ыргыттым да, тизрәк өемә кереп, ишекне бикләп куйдым.

Туным урамда ятып калды.

Котырган өт шунда ук тунга ташланды һәм аны ярсып-ярсып тешли башлады. Хезмәтчем йөгереп чыкты да, тунны алып кереп, шкафка, башка киём-салымнар янына элөп куйды.

Икенче көнне иртән хезмәтчем атылып керде дә кычкырып жибәрде.

— Торыгыз! Торыгыз! Сезнең туныгыз котырган!

Урынымнан сикереп тордым, шкафны ачып жибәрдем. Һәм ни күзем белән күрим: бөтен киёмнәрәм туракланып беткән!

Хезмэтчем дөрес әйткән икән: кичә котырган эт тешләгән-гә күрә, туным үзе дә котырган.

Тун, шашынып, минем яңа мундирымны да өзгәләп бетерде.

Пистолетымны алдым да атып жибердем.

Котырган тун шунда ук тынып калды. Хезмәтчеләремә аны бәйләп аерым шкапка эләргә куштым.

Шуннан бирле тунның беркемне дә тешләгәне юк, һәм мин, курыкмый-нитми, аны киеп йөрим.

СИГЕЗ АЯКЛЫ КУЯН

Әйе, күпне күрдем мин Россиядә. Шулай берчак гажәп сәер куян артыннан куып йөрдем. Искиткеч житез куян булып чыкты ул. Элдәртә дә элдәртә, ник бер утырып ял итсен! Иярдән төшмичә, ике көн эзәрлекләдем, тик барыбер куып житә алмадым.

Тугрылыклы этем Дианка куян артыннан бер тотам калмый чаба, ә мин һич кенә дә атып тидерерлек арага барып житә алмыйм.

Өченче көнне, ниһаять, бу мур кыргырыны атып алдым.

Үлән арасына барып егылуы булды, атымнан сикереп төштем дә әйләндөргәләп карый башладым. Исем-акылым китте, гадәти аяклардан тыш, куянный тагын запас аяклары бар. Қорсак астында дүрт аяк, аркасында — тагын дүрт!

Шулай булгач, бу куян артыннан өч көн чабып йөрүем дә гажәп түгел.

ГАЖӘЕП КУРТКА

Сигез аяклы куян артыннан куып, тугрылыклы этем шундый бетәшкән, хәтта аягында басып тора алмады, жиргә ауды да жан бирде.

Кайгымнан кычкырып елый яздым һәм, сөөкле этемнен истәлеге итеп, аның тиресеннен үземә сунарчы курткасы тектердем.

Шуннан бирле миңа мылтык та, эт тә кирәкми.

Урманга барып кердемме, курткам һәрчак мине бүре яки куюн яшеренеп яткан җиргә сөйри.

Атып тидерерлек арага килеп җитүгә, курткамның бер сәдәбе өзелә дә, пуля кебек, туп-туры җәнлек ягына оча. Сәдәп килеп тиюгә, җәнлек шунда ук авып төшә.

Бу куртка хәзер дә өстемдә.

Нәрсә көләсез? Әллә ышанмыйсызмы? Алайса, менә, карагыз: курткамда нибары ике сәдәп. Ниһаять, минем дөп-дөресен сөйләвемә ышангансыздыр. Яңадан ауга чыкканда, ким дигәндә өч дистә сәдәп тагачакмын.

Ну көнләшәчәк инде башка аучылар!

ӨСТӨЛДӘГЕ АТ

Әле сезгә атлар турында сөйләгәнем юк бугай?

Әйтсәм әйтим, алар белән дә төрле-төрле мәзәк хәлләргә юлыкканым бар минем.

Бу вакыйга Литвада булды. Атларны үлеп ярата торган бер дустымда кунак булып ята идем.

Дустым үзенң горурлыгы дип санаган иң шәп айгырын кунакларына күрсәтә. Менә шунда ат кинәт йөгәнненнән ычкынып китте дә, тәмам шашынган кебек, ишегалды буйлап чаба башлады.

Кунаклар, куркышып, төрлесе төрле якка йөгәрделәр.

Ярсыган атка якын килердәй бер генә кыю ир дә табылмады.

Ә мин каушап калмадым, чөнки мин искиткеч батыр кеше, бала чактан ук иң хәтәр кыргый атларны да йөгәнләп өйрәнгән. Сикереп кенә сыртына менеп атландым да бик тиз тынычландырдым тегене. Минем каты кулны тоеп, айгыр шунда ук пәси булды. Тантаналы кыяфәттә ишегалдын



эйләнөп чыктым. Һәм шунда кинәт башыма кызыклы бер уй килде: өстәл артында чәйләп утыручы ханымнарга үземнән атта йөрү осталыгын күрсәтергә булдым. Әмма ничек?

Атымны тәрәзәгә таба бордым да, өөрмәдәй атылып, ашсу бүлмәсенә барып кердем.

Башта ханымнар куркып калдылар.

Әмма мин атым белән сикереп кенә озын өстәл өстенә мендем, төрле савыт-сабалар, зиннәтле касәләр арасыннан, атымны биетеп-уйнатып, өстәлнең икенче башына барып чыктым. Бер генә касәне дә ватмадым.

Хатын-кызларга бу бик ошады, алар көлә-көлә кул чаба башладылар. Минем кыюлыктан һәм шундый осталыктан тәмам таң калган дустым әлегә елгыр аргамакны үземә бүлөк итте.

Бу бүлөккә бик шат булдым, чөнки тиздән сугышка китәргә тиеш идем.

Бер сәгәтьтән, давыл уйнатып, Төркия юнәлешенә чаба идем инде.

ЯРТЫ АТ

Шулай берчак, каты сугыштан соң, төрекләрнең зур крепостен яулап алдык. Мин крепостка иң беренче булып бәрәп кердем, һәм, бөтен төрекләрне пыран-заран китереп, ярсан атымны сугарырга кое янына тукталдым. Атым эчә дә эчә, һич кенә дә туймый. Ике-өч сәгәт вакыт узды, ә ул һаман коедан аерылып китә алмый. Гажәпкә калдым. Нинди тамаша бу!? Шунда кинәт артымда су шаулаган тавыш ишетелде.

Борылып карасам, чак кына иярдән егылып төшмәдем.

Атымның арт саны өзелгән, һәм ул эчкән бөтен су, карынында тукталып тормыйча, арттан агып төшә икән. Аккан шул судан тирән күп хасил булган. Исем-акылым китте. Нинди хәйран тамаша!

Шунда бер солдатым йөгәрәп килде дә бу табышмакны аңлатып бирде.

Мин, дошманнарны эзэрлеклэп, крепостька бәрәп кергән минутта төрекләр капканы шапылдатып япканнар һәм атымның яртысын өзеп калдырганнар. Әйтерсен, пычак белән кискәннәр! Өзеләп калган бу ярты ат берәз вакыт капка янында йөргән, тояклары белән тибенеп, төрекләрне куган, аннары якындагы болынга чабып киткән.

— Ул хәзер дә шунда утлап йөри,— дип хәбәр итте солдатым.

— Утлап йөри? Булмас ла!

— Үзегез барып карагыз.

Атымның алгы санына атланган килеш, болын ягына чаптым. Һәм чыннан да... Атның яртысы тыныч кына яшел чирәмдә утлап йөри.

Шунда ук хәрби врачны чакырттым, ә ул, озак уйлап тормастан, атымның ике яртысын бер-беренә лавр агачының нечкә ботаклары белән тегеп куйды. Нишләп лавр ботагы белән, дисәгез, янында кирәкле жебе юк иде.

Ялгап тегелгән алгы һәм арткы саннар бик тиз беректе, ә лавр ботаклары атымның тәненә тамыр жибәрде. Бер айдан минем иярем турысында лавр агачларыннан менә дигән чатыр ясалды.

Шул уңайлы чатыр эчендә утырган килеш, мин искиткеч батырлыклар күрсәттем.

ЯДРӘГӘ АТЛАНЫП

Сүз уңаенда әйтим, сугыш вакытында миңа ат өстендә генә түгел, ядрәгә атланып та йөрергә туры килгәләде.

Шулай без төрекләрнең ниндидер шәһәрән камап тора идек. Командирыбыз ул шәһәрдә ничә туп барлыгын белергә теләде.

Ләкин бөтен армиядә дошман лагерена үтеп керергә йөрәгә житәрдәй батыр солдат табылмады.

Мин барысыннан да батыррак булып чыктым.

Төрөк шәһәренә төзәп ата торган биниһая зур туп янына барып бастым да, көпшәсеннән ядрә атылып чыгуға, шуңа атланып, алга очтым. Бөтен сугышчылар бер авыздан:

— Афәрин, афәрин, барон Мюнхаузен! — дип кычкырдылар.

Башта бик күңелле бардым, әмма еракта дошман шәһәре күренүгә, күңелгә шом төште.

«Һм! — дидем мин үз-үземә. — Шәһәргә керүен керерсен, әмма кире чыга алырсыңмы? Дошманнар синең белән күп сөйләшеп тормаслар, тотарлар да, шымчы дип, дар агачына асып куярлар. Юк, Мюнхаузен дус, сиңа тизрәк кире кайтырга кирәк!»

Шул минутта минем турыдан төрекләрнең безгә аткан ядрәсе узып бара иде.

Озак уйлап тормастан, шуңа күчеп утырдым да, берни булмагандай, кирегә очтым.

Әлбәттә, очып барышлый, дошманның барлык тупларын берәмләп санап чыктым һәм командирыма төп-төгәл мәгълүматлар алып кайттым.

ЧӘЧТӘН КҮТӘРЕП

Бу сугыш вакытында мин бик күп мажараларга юлыктым.

Бервакыт шулай, төрекләрдән качып барганда, атка атланган килеш, сазлык аша сикереп чыгарга уйладым. Атым каршы як ярга сикереп житә алмады, һәм без ләшпердек сазга барып төште.

Төшү белән бата да башлады. Котылырга һичбер әмәл юк.

Сазлык безне коточкыч тизлек белән һаман төпкә суыра. Менә инде атымның бөтен гәүдәсе сасы сазга күмелде, менә инде саз суы баш түбәмнән булды, тик паригымның сыңар толымы гына өскә чыгып калды.

— Нишләргә? Әгәр кулларым шулай искиткеч көчле булмаса, һичшиксез, батып үлә идем, Ләкин мин гажәп көчле



кеше. Шул толымнан элэктердем дә, артык иза чикми генә, үземне һәм аякларым арасына кыстырган атымны сазлыктан сөйрәп чыгардым.

Әйе, үземне дә, атымны да һавага күтәрдем. Әгәр моны бик жиңел дип уйласагыз, үзегез шулай эшләп карагыз.

БАЛ КОРТЫ КӨТҮЧЕСЕ ҺӘМ АЮЛАР

Ләкин шундый хәйран көчле булуым да, тиндәшсез батырлыгым да бервакыт мине бәладән коткара алмады.

Ничектер шулай сугыш вакытында төреклар мине камап алдылар һәм, арысландай сугышуыма карамастан, әсир ителәр.

Минем өчен кара көннәр башланды. Дөрөс, алай артык авыр эш кушмадылар, әмма эчпошыргыч вак эш: бал кортлары көтүчесе итеп куйдылар. Һәр көн иртән төрек солтанының бал кортларын яшел тугайга алып чыгам, көн буге саклыйм, ә кичен умарталарга куып кертәм.

Баштарак барысы да шома гына барды, әмма берәздән, кортларымны санап карасам, берәү житми.

Эзләп киттем. Йөри торгач, күрәм, минем кортыма искиткеч зур ике аю һөжүм иткән. Умарта кортын урталайга өзеп, аның татлы балы белән сыйланмакчылар.

Янымда бернинди коралым юк — кечкенә көмеш балтам гына.

Кизәндем дә балтамны комсыз ерткычларга томырдым, шулай итеп, бичара кортымны коткарып калырга теләдем. Аюлар торып чаптылар, кортым исән калды. Тик, бәхетсезлеккә каршы, иләмсез көчемне чамаламыйча, шундый нык селтәнгәнмен, хәтта балтам айга ук барып төшкән. Әйе, әйе, айга барып кадалган. Сөз менә көләсез, баш чайкыйсыз. Ә миндә ул чак башка кайгы иде.

Уйга калдым. Нишләргә? Айга житәрлек озын баскыч каян табарга?

АЙГА БЕРЕНЧЕ СЭЯХЭТ

Бэхеткэ каршы, хэтеремэ төште: Төркиядэ бик тиз үсэ торган шундый бер үсемлек бар, үсэ-үсэ очы навага житэ.

Бу — төрек ногыты. Күп уйлап тормастан, бер ногыт бөртеген жиргэ утырттым, э ул шунда ук үсэ башлады.

Үсте-үсте дә тиздэн айга житте!

— Ура! — дип кычкырып жибәрдем мин һәм ногыт кәүсәсе буенча ескә үрмәләдем.

Бер сэгатытән айга менеп тә життем.

Көмеш балтамны эзләп табу миңа бик жиңел булмады. Ай да көмеш, балта да көмеш — көмеш өстендә көмеш һич күренми. Шулай да, эзли торгач, черек салам өеменнән табып алдым.

Билбавыма кыстырдым да кире жиргэ төшәргә теләдем.

Тик, карасам, кояш кыздырудан минем ногыт кәүсәсе тәмам корып, вак кисәкләргә сынгалап беткән.

Моны күргәч, кайгымнан чак-чак кычкырып еламадым.

Нишләргә? Нишләргә? Шулай ук беркайчан да жиргэ әйләнәп кайта алмаммы? Шулай ук гомерем буге шушы сөйкемсез айда торып калырманмы? Юк! Һич юк!

Салам өеме янына йөгереп бардым да саламнан бау ишә башладым. Бавым артык озын булмады, тик нигә кайгырырга? Шул бау буенча түбән төшә башладым. Бер кулым белән шуышып төшәм, икенчесендә — балта.

Озакламый бавым бетте, һәм мин жир белән күк арасында асылынып калдым. Қоточкыч хәл! Әмма озак уйлап тормастан, бауның түбәнге башына тотынган килеш, төбөн кисеп алдым да очына ялгадым. Шулай итеп, тагын түбәнгәрәк төштем.

Тик әле жиргә шактый ерак иде. Тагын әллә ничә тапкыр, төбөн кисеп, очына ялгарга туры килде. Ниһаять, жиргә якынлаштым, инде шәһәр йортлары һәм сарайлары ачык күренә башлады. Ике-өч чакрымнар гына калгандыр.

Шунда кинәт — йа алла — бавым өзәлеп китте. Жиргә шундый каты барып төштем, ким дигәндә ярты чакрымга батып кергәнмендер.

Аңыма килгәч, шундый тирән чокырдан ничек чыгарга белмичә, озак уйланып яттым. Көн буге ашамадым, эчмәдем. Наман уйладым да уйладым. Ниһаять, уйлап таптым: тырнакларым белән казып баскыч ясадым да жир өстенә чыктым.

О, Мюнхаузен беркайчан да хур булмас!

ТӘРТӘДӘГЕ АЮ

Айга сәяхәт итеп кайтканнан соң, умарта кортларын аюлардан коткару өчен уңайлырак юл таптым.

Кичтән арба тәртәсенә бал сыладым да үзем шунда якында гына яшеренеп тора башладым.

Қараңғы төшү белән котсыз зур аю арба янына килде дә тәртәгә сыланган балны комсызланып ялый башлады. Бу бирән тамак бал белән шундый мавыкты, хәтта тәртәнең бугазына кереп киткәнен, аннары, корсагы аша узып, артыннан барып чыкканын да сизми калды.

Мин шуны гына көтә идем дә.

Арба янына йөгереп бардым да тәртәнең аю артыннан чыгып торган башына аркылыга зур кадак кагып куйдым! Аю тәртәгә кидерелеп калды. Ары да, бире дә шуыша алмый. Мин аны иртәнгә кадәр шул хәлендә калдырдым.

Шундый әкәмәт хәйләләр белән эләктергән аюны карарга иртән төрек солтаны үзе килде. Ул аюга бик озак карап торды һәм егылганчы көлде.

АТ — КУЛТЫК АСТЫНДА, ҚАРЕТА — ЖИЛКӘДӘ

Тиздән төрекләр мине азат иттеләр һәм, башка әсирләр белән бергә, Петербургқа кайтарып жиберделәр.

Ләкин мин Россиядән китәргә булдым. Қаретага утырып, туган илемә юл тоттым, Ул елны кыш үтә суык килде. Хәтта

кояш та салкын тидерде, яңакларын өшетте, борынына томау төште. Шулай булгач, кояштан, жылы урынына, салкын гына бөркелә. Каретада минем ничек туңганны күз алдына китерсәгез иде!

Юл бик тар. Як-ягында койма. Каршыбызга килгән олаулар безнең узганны көтеп торсын өчен, кучерыма быргы кычкыртырга куштым. Чөнки мондый тар юлда без юл сабыша алмас идек.

Кучер минем боерыкны үтәде. Быргы алды да өрә башлады. Өрә дә өрә, әмма һичбер өн-тавыш чыкмый. Ул арада каршыбызга зур олау килгәне күренде.

Берни эшләр хәл юк. Төштем дә атларны тугардым. Каретаны жылкәгә салдым. Койма аша сикереп чыктым. Икенче сикерүдә янадан юлга төштем. Шулай итеп, каретамны әлегә олауларның артына күчереп куйдым.

Нинди көчле кеше икәнемне яхшы беләсез, тик бу эш хәтта миңа да бик җиңел булмады.

Бераз гына ял иткәч, атларым янына килдем һәм, култык астына кыстырып, ике сикерүдә аларны да каретам янына күчереп куйдым. Күтәреп барганда атымның берсе тибешә башлады.

Ләкин мин ул имгәкнең аякларын сюртугымның кесәсенә тыктым. Теләсә-теләмәсә дә, тынычланырга туры килде.

Атларны җиктем дә якындагы кунак йортына тыныч кына барып җиттем.

Шундый зәһәр суыктан жылы өйгә барып керүе һәм авыр эштән соң ял итүе бик тә рәхәт булды.

ЭРЕГӘН АВАЗЛАР

Кучерым быргысын мич кырына элөп куйды да минем яныма килөп утырды. Күнелле генә әңгәмә корып җибәрдек. Шунда кинәт быргыбыз кычкырта башлады:

— «Тру-ту-ту! Тру-ту-ту!»

Гажәпкә калдык. Әмма мин ни өчен быргының тышта уйнамаганын, ә хәзер үзеннән-үзе кычкыра башлаганын шунда ук аңладым.

Салкында тавышлар быргы эчендә катып калганнар, ә хәзер жылы мич янында эрегәннәр дә агылып чыга башлаганнар.

Кучер белән без кич буге, рәхәтләнеп, шул матур музыканы тыңлап утырдык.





ИКЕНЧЕ БУЛЕК



ДАВЫЛ

Б у Мюнхаузен гел шулай жир өстендә — урман-кырларда гына сәяхәт иткән икән, дип уйлый күрмәгез.

Юк, әллә ничә мәртәбә диңгез-океаннар кичкәнем булды. Һәм анда да төрле-төрле мажараларга юлыктым.

Зур корабка утырып, Һиндстанга барабыз. Һава шәп. Ләкин бервакыт, кечкенә генә утрау янында якорьда торган чакта, каты давил купты. Гарасат шундый котырынды, хәтта утрауда үскән берничә мең (әйе, әйе, берничә мең!) агачны тамыры-ние белән куптарып, болытларга кадәр очыртып жибәрде.

Йөзәр пот авырлыктагы зур-зур агачлар шундый биектә әйләнәп очалар — әйтерсең, каурый кисәкләре!

Эмма, давил аз генә тына башлауга, агачлар кире үз урыннарына төшөп утырдылар да шунда ук тамыр жибәрделәр.

Хәер, арадан берсе кире әйләнәп төшмәде.

Бу агач һавага очканда аның ботагында бер крестьян утыра иде. Үзе генә дә түгел, хатыны белән. Ник анда менгәннәр, дисезме? Кыяр жыярга. Чөнки ул якларда кыяр агачта үсә. Утрауда яшәүчеләр кыярны бик яраталар. Ашаган бөтен азыклары — кыяр.

Теге бичара бәндәләргә, теләсәләр-теләмәсәләр дә, болытлар арасында сәяхәт итәргә туры килде.

Давыл тынычлануга, агачлар түбән төшә башладылар. Үч иткәндәй, теге ир белән хатын икесе тиң котсыз юаннар икән. Аларның авырлыгыннан агач бер якка янтаеп китте дә үзе үскән урыннан шактый читкә очты. Һәм, бәхеткә каршы, утрау королен басып үтерде.

Ни өчен бәхеткә каршы, дисезме?

Чөнки бу король бик кансыз булган, утрау халкына күп жәбер-золым китергән.

Юньсез король һәлак булгач, утрауда яшәүчеләр бик шатландылар һәм король тәхетен миңа тәкъдим иттеләр.

— Рәхимле һәм шәфкатьле Мюнхаузен! Зинһар, безнең королебез бул! Зинһар, безнең өстән хакимлек ит! Син шундыен акыллы, шундыен зирәк! — дип, зарый-зарый ялвардылар.

Ләкин мин кистереп баш тарттым.

Ник дисәң, кыярны бер дә яратмыйм.

ИКЕ УТ АРАСЫНДА

Давыл басылуга, шунда ук якорь күтәрдек һәм ике атнадан Цейлон утравына барып життек.

Цейлон губернаторының өлкән улы мине үзе белән ауга барырга чакырды.

Шатланып риза булдым. Якындагы урманга юнэлдек. Биредәге адәм түзә алмаслык эсселектән бик тиз әлсерәп төштем.

Ә губернатор улы — бик таза егет. Шундый жәһәннәм кызуы да аңа берни түгел. Чөнки сабый чагыннан ук шушында — Цейлонда яшәгән. Утлы күмердәй кызган ком өстеннән элдертә генә бу!

Озакламый мин аннан шактый артта калдым һәм үземә һич таныш булмаган урманда бик тиз адаштым. Ишетәм, куаклар арасында нәрсәдер кыштырдый. Карасам, каршымда — коточкыч зур арслан! Өстемә ыргылырга һәм өзгәләп ташларга эзер тора.

Нишләргә? Мылтыгым киндер орлыгыдай вак кына ядрә белән корылган. Ачуым килмәгәе, попугай үтерерлек тә түгел. Аның белән атып, арсланны котырту гына булды. Ул, тәмам шашынып, өстемә ыргылды.

Котым очып, артка йөгәрә башладым. Белеп торам, берике сикерүдә арслан куып житәчәк. Башымны күтәрәп карасам, йа алла!.. нәкъ каршымда, тимер казыктай үткер тешләрен ыржайткан коточкыч крокодил мине тереләтә кабып йотарга тора.

Нишлим? Кая барыйм?

Алда — крокодил, артта — арслан, уң ягымда — күл, сулымда агулы еланнар кайнап торган төпсез сазлык.

Куркуымнаң, аңымны жуяр дәрәжәгә житеп, жиргә аудым, күзләремне чытырдатып йомдым.

Шул чак баш очымнан гына нәрсәдер атылып китте. Күзләремне ачып карасам, шатлыктан кычкырып жибәрә яздым. Нәкъ мин жиргә ауган вакытта өстемә ыргылган арслан, уктай атылып, туп-туры крокодил авызына барып кергән. Бер ерткычның башы — икенчесенең бугазында! Алар, бер-берсеннән котылырга теләп, жан-фәрманга тартышалар.

Сикереп тордым да, хәнжәремне алып, арсланның башын чабып өзем. Үле гәүдәсе аяк астына авып төште.

Аннары, арслан башын, мылтык түтәсе белән төя-төя, крокодил бугазына тагын да тирәнрәк батырдым. Крокодил тончыгып жан бирде.

Тавышка йөгереп килеп житкән губернатор улы мине шундый дәншәтле ике ерткычны жиңүем белән котлады.



КИТ БЕЛӘН ОЧРАШУ

Аңлыйсыздыр инде, бу хәлләрдән соң Цейлон миңа бер дә ошамады.

Хәрби корабка утырдым да Америкага — крокодиллар, арсланнар булмаган якларга юл тоттым.

Ун көн буе бернинди мажарасыз, хәвеф-хәтәрсез генә бардык. Ләкин кинәт, Америкага барып житәрәк кенә, бәләгә юлыктык: корабыбыз су асты кыясына бәрелде.

Шундый каты бәрелдек, хәтта мачтада утырган бер матросыбыз өч миль ераклыкка очып китте.

Бәхеткә каршы, бу бичара һавада очып барган кызыл челән томшыгына тотынып калган һәм, без барып коткарганчы, челән аны су өстендә батырмый торган.

Һич көтмәгәндә кораб кыяга килеп төртелгәч, мин югарыга чөөлеп киттем дә каюта түшәменә бәрелдем.

Шуның аркасында, башым ашказанына батып керде. Мин аны берничә ай буе әкертәнләп-әкертәнләп чәчемнән тартып чыгардым.

Әмма кыя дигәнебез бөтенләй кыя түгел, тыныч кына йокымсырап яткан кит балыгы булган икән.

Кинәт бәрелеп, без аны тәмле йокысыннан уятканбыз. Моңа кәефе кырылып, шундый котырынды бу, тешләре белән якорь чылбырыннан эләктереп, корабны иртәдән кичкә кадәр океан буйлап сөйрәп йөртте.

Бәхеткә каршы, берәздән якорь чылбыры шартлап өзелде, һәм без исән-имин котылып калдык.

Америкадан кайтып барышлый, тагын шул китка очрадык. Ул инде үлгән иде. Үзенең симез түшкәсе белән ярты миль су өстен биләп ята.

Корабка күтәреп менгезү турында уйлыйсы да юк. Шуңа күрә, бары тик башын гына кисеп алырга туры килде. Киселгән башны палубага күтәргәч, ничек куанганыбызны күрсәгез иде! Шәгланмыйча ни!.. Бу ерткычның авызыннан кырык колач озынлыктагы чылбыр һәм өзелеп калган якорьбызны табып алдык. Һәммәсе китның куышланып тишелгән бер черек тешенә кысылып торган!

Ләкин шатлыгыбыз озакка бармады. Кит белән бәрелешкән чакта корабыбызда коточкыч зур тишек хасил булган. Трюмга су ургылып керә башлады.

Нишләргә? Кораб батып бара.

Бөтен кеше каушап калды, ах-ух килергә, еларга керештеләр. Әмма мин шунда ук жаен таптым. Чалбарымны да салмыйча суга чумдым һәм, әлеге тишекне үземнең арт саным белән каплап, бөгәрләнеп утырдым.

Су тукталды, кораб батмый калды.

БАЛЫК ҚАРЫНЫНДА

Бер атнадан Италиягә барып життек.

Чалт аяз көн. Су коенырга Урта дингез ярына юнәлдем. Су май кебек жылы. Мин — искиткеч оста йөзүче — әллә кайларга йөзеп киттем.

Қарыйм, туп-туры миңа каршы, иләмсез авызын ачып, зур балык йөзеп килә! Инде нишләргә? Качып котылу һич мөмкин түгел. Шуңа күрә, йомгак кебек бөгәрләндем дә, хәнжәрдәй үткен тешләргә эләкмәс өчен, тизрәк балык карынына чумдым.

Мондый хәйлә һичкемнең башына килмәс иде. Ә мин, үзегез беләсез, әкәмәт тапкыр һәм хәйләкәр кеше.

Балык карынында дәм-караңгы, әмма искиткеч жылы һәм уңай.

Шул караңгы төрмәдә әрле-бирле йөрөнә башладым. Сизәм, минем бу эш балыкка бер дә ошамый. Шуннан соң юри бер урында бии башладым. Йөгәрәм, сикерәм, аякларымны тыпырдатам. Тегене изалау өчен, тиле кеше кебек бөтереләм.

Эче авыртудан балык үкереп жибәрде һәм үзенә тау куышыдай котсыз авызын су өстенә чыгарды.

Моңы шул тирәдән узып баручы итальян корабыннан күреп алдылар.

Миңа шул гына кирәк иде дә! Матрослар балыкны гарпун белән атып үтерделәр. Һәм кораб палубасына сөйрәп чыгардылар. Аннары, бу табышны ничек итеп кискәләү турында киңәшәргә керештеләр.

Мин балык карынында утырам һәм куркуымнан дер калтырыйм: балык белән бергә мине дә тураклап ташламагайлары, дип котым чыга.

Бик яман хәл булыр иде бу!

Бәхеткә каршы, балталары миңа тимәде. Әз генә яктылык күренү белән саф итальян телендә кычкыра башладым. (О, бик шәп беләм мин итальянча!) Үземне бу караңгы төрмәдән коткарулары өчен рәхмәтләр укыйм инде.

Балык карынында кеше тавышы ишетеп, матросларның коты алынды.

Ерткыч эченнән чыгып, итагать белән баш игәнемне күргәч, гажәпләнүләренә чик-чама булмады.

ГАЖӘЕП ХЕЗМӘТЧЕЛӘР

Мине коткарган корао төркия башкаласына юл тотты.

Итальян матрослары, минем искиткеч шәп кеше икәнлегемне күреп, үзләре янында калырга кыстый башладылар. Мин риза булдым, һәм без бер атнадан Төркия ярына килеп туктадык.

Килгәнемне ишетүгә, төрек солтаны, әлбәттә, шунда ук үзенә кунакка чакырды. Ул мине сараеның баскычына ук чыгып каршылады.

— Үземнең борынгы башкаламда сезне күрүемә бик шатмын,— диде ул.— Иншалла, сау-сәламәт килеп житкән-сездер. Сезнең зур батырлыklar күрсәткән кеше икәнне яхшы беләм, шуңа күрә сездән башка һичкем башкара алмый торган бер эш тапшырырга булдым. Әйтегез әле, хәзер үк Мисырга китә аласызмы?

— Китмәгән кая! — дидем мин.— Сәяхәтләрдә йөрергә шундый яратам, хәтта менә шушы минутта жир читенә чыгып китәргә ризамын!

Жавап солтанның күңеленә хуш килде, һәм ул шунда миңа зур бер эш тапшырды. Аның бу йомышы мәңгелеккә сер булып калырга тиеш, шуңа күрә сезгә аның чын асылын

сөйләп бирә алмыйм. Әйе, әйе, солтан минем алда үзенәң бөөк серен ачты, чөнки ул минем дөнъяда иң ышанычлы кеше икә-немне яхшы белә иде.

Солтан алдында хөрмәт белән баш идем һәм шунда ук сәфәр чыктым.

Төркия башкаласыннан чыгып берәз гына китүгә, искичек тизлек белән каршыма йөгереп килүче кечкенә генә буйлы бер кешене очраттым.

Аның ике аягына да авыр гер асылган, шуңа карамастан, ул атылган ук кебек оча.

— Кая шулай чабасың? — дип сорадым мин аннан. — Нигә аякларыңа гер тактың? Комачаулуйдыр бит алар сиңа?

— Өч минут элек кенә Венада идем, — дип җавап бирде бу миңа. — Ә хәзер, нинди дә булса эш табарга өметләнеп, Константинопольгә барам. Ә бу герләргә артык тиз йөгөрмәс өчен тактым. Чөнки минем ашыгыр жирем юк.

Бу җитез кеше күңеләмә хуш килде, һәм мин аны үземә хезмәткә алдым. Ул, бик теләп, минем арттан иярде.

Икенче көнне без юл буенда колагын жиргә куеп яткан бер кешене очраттык.

— Син монда нәрсә эшлисең? — дип сорадым.

— Кырда үлән үскәнән тыңлыйм, — ди.

— Һәм ишетәсеңме?

— Бик яхшы ишетәм. Минем өчен бу — чүп тә түгел!

— Алайса, кадерлем, син миңа хезмәтче булып яллан, — дидем мин. — Синәң бу сизгер колакларың юлда ярап куяр.

Ул риза булды, һәм без тагын алга киттек.

Тиздән безгә кулына мылтык тоткан бер аучы очрады.

— Кара әле, агайне! — дидем мин аңа. — Нәрсә атарга җыенасың син? Якын тирәдә ни бер кош, ни бер җәнлек күренми ләбаса!

— Берлиндагы бер чиркәү түбәсендә чыпчык утыра иде. Шунның күзенә тидердем, — ди бу.

Сунарчылыкны ничек яратканымны беләсез. Мин бу мәргән егетне кочагыма алдым һәм аңа да хезмәтчем булырга тәкъдим ясадым. Ул шатланып риза булды.

Күп илләрне гизеп йөри торгач, зур бер урманга якынлаштык. Карыйбыз — юл буенда кулына элмәкле бау тоткан

пәһлевандай зур гәүдәле бер кеше басып тора. Бавының эл-мәге белән бөтен урманны эләктереп алган.

— Нишләргә жыенасың? — дип сорыйм.

— Менә, утын кирәк булды әле,— ди бу.— Балтамны өйдә онытып калдырганмын. Шуңа күрә, балтадан башка да рәтен чыгарырга исәп.

Бауны тартып жибәрүе булды, юан-юан имәннәр, нәкъ әрем сабакларыдай, тамырлары белән йолкынып, югарыга очтылар һәм яңадан жиргә килеп төштеләр.

Мин, әлбәттә, акча кызганып тормадым, бу пәһлеванны да хезмәтчелеккә ялладым.

Мисырга килеп житүебез булды, коточкыч давыл купты. Безнең бөтен атларыбыз һәм кареталарыбыз, мэтәлчек ата-ата, юлдан тәгәрәп киттеләр.

Күрәм — алда жиде тегермән. Жил тегермәннәре. Котырынган кебек, пыр тузып әйләнәләр. Шул урыннан ерак та түгел, калкулык өстендә, борын тишегенә берсен бармагы белән томалап, бер кеше ята.

Безне күргәч, бу кеше урыныннан торды да миңа хөрмәт белән сәлам бирде. Давыл шунда ук тынып калды.

— Нишлисез монда? — дим.

— Хужамның тегермәннәрен әйләндерәм,— ди.— Артык көчле әйләнеп, ватылмасыннар өчен, борын тишегемнең берсеннән генә өрәм.

«Бу кеше дә миңа кирәк булыр»,— дип уйлап куйдым мин эчтән генә һәм аны да үзем белән алдым.

КЫТАЙ ШӘРАБЫ

Мисырда мин солтанның йомышын бик тиз үтәдем. Тапкырлыгым биредә дә ярдәм итте. Бер атнадан, үземнең искиткеч хезмәтчеләрем белән бергә, Төркия башкаласына әйләнеп кайттым.

Солтан бик шатланды һәм, тапшырган эшен уңышлы башкарып кайтканым өчен, рәхмәتلәр әйтте.



— Сөөклем Мюнхаузен! Сез минем барлык министрларымнан да акыллырак! — диде ул, кулымны кысып. — Бүгөн миңа төшке ашка рэхим итегез!

Ашлары бик тәмле булды, тик шәрап кына юк иде. Чөнки, шәригать буенча, төрекләргә шәрап эчү хәрам санала. Моңа минем кәефем кырылды. Шунлыктан солтан, күңелемне күрер өчен, аштан соң мине үзенең кабинетына чакырды һәм яшерен шкафыннан бер шешә алып алдыма куйды.

— Мондый затлы шәрапны гомерегездә дә татыганыгыз юктыр әле, хөрмәтлем Мюнхаузен! — диде ул һәм тустаган тутырып миңа сузды.

Шәрап чыннан да бик шәп иде. Эмма мин кабып карау белән үк әйтеп ташладым:

— Кытай богдыханы Фу-Чан эчә торган шәрап моннан күп мәртәбәләр шәбрәк, — дидем.

— Кадерле дустым Мюнхаузен! — дип кычкырып жи-
бәрде солтан. — Мин сезнең һәр сүзегезгә ышанам, чөнки сез дөньяда иң дөрөсен сөйләүче кеше, эмма ант итеп әйтәм, хә-
зер сез ялгышасыз: моннан шәбрәк шәрапның булуы мөмкин түгел!

— Ә миң сезгә исбат итәрмен!

— Мюнхаузен, сез юкны лыгырдыйсыз!

— Юк, дөрөс әйтәм. Һәм бер сәгәттән богдыхан подва-
лыннан шундый шәрап алып килеп житкерәчәкмен, аның ал-
дында сезнең бу шәрабыгыз эчегән әйрән генә булып калачак.

— Мюнхаузен, сез үзегезнең кайда икәнегезне онытып
жибәрдегез! Моңа кадәр мин сезне иң туры сүзле, иң дөрөсен
сөйләүче дип йөри идем, эмма, күрәм, сез оятсыз ялганчы
икәнсез.

— Алай булса, мин үземнең хаклыгымны хәзер үк ис-
бат итәргә теләм.

— Разый! — ди солтан. — Әгәр дә мәгәр сәгәт дүрткә
Кытайдан шул затлы шәрапны китереп житкermәсән, башың-
ны кисәргә боерачакмын.

— Хуп! — дидем мин. — Эмма, әгәр сәгәт дүрткә шәрап-
ны алдыгызга кайтарып куйсам, хәзинәгездән сез миңа бер
кеше күтәрә алган кадәр алтын бирергә тиешсез.

Солтан риза булды.

Моннан өч ел элек богдыхан мине искиркеч шэрап белэн сыйлаган иде. Хэзер миңа бер шешэ шундый шэрап бүлэк итеп жиберуен үтенеп, шунда ук богдыханга хат яздым.

«Әгәр бу үтенечемне үтәмәсәгез, дуслыгыз Мюнхаузен жәллад балтасы астында һәлак булачак», — дип яздым мин аңа.

Хатны язып бетергәндә өч тулып биш минут киткән иде инде.

Шуннан соң житез аяклы хезмәтчемне чакырып китердем дә Кытайга барырга куштым. Ул, аягына тагылган герләрне чишеп ташлады да, хатны алып, күз ачып йомган арада юкка чыкты.

Үзем солтан кабинетына әйләнеп кердем. Житез илчемне көткән арада әлегә башланган шешәне эчеп тә бетердек.

Сәгать дүртенче яртыны сукты. Аннары — дүртенче өч чирекне... Ә минем хезмәтчем һаман юк.

Башыма шом төшә башлады. Бигрәк тә солтанның, жәлладны чакырырга жыенып, кулына кыңгырау алганын күргәч, тәннәрем эсселе-суыклы булып китте.

— Бакчага чыгып, саф һава сулап керергә рөхсәт итегезче! — дидем мин.

— Рәхим итегез! — диде солтан, үтә ягымлы елмаеп.

Әмма, бакчага чыгуга, күрәм: артымнан бер тотам да калмыйча, ике кеше ияреп йөри.

Болар — солтанның жәлладлары иде. Һәр минутта өстемә ташланырга һәм минем бичара башымны чабып өзәргә жыенып йөриләр.

Ни эшләргә дә белмиңә, сәгатемә күз салам. Дүрт туларга биш минут! Шулай итеп, якты дөнъяда биш кенә минут яшисем калдымы?

Кырда үлән үскәнән ишетә торган сизгер колаклы хезмәтчемне чакырып китердем дә Кытайга киткән илчемнең аяк тавышларын тыңлап карарга куштым. Ул колагын жиргә куеп тыңлап карады да минем өчен коточкыч хәбәр әйтте. Теге уңмаган нәрсә ярты юлда ятып йоклаган, имеш.

— Йоклаган?!

— Әйе, йоклаган. Мин аның гырлаганын бик ачык ишетәм.



Куркуымнан тез буыннарым калтырый башлады. Тагын бер генә минут үтсә дә, мин хурлыклы үлем белән дөнъядан китәчәкмен.

Мылтыктан атып, чыпчык күзенә тидерә торган мәргәнемне чакырдым. Ул шәһәрдәге иң биек каланча башына менде дә, аяк очларына басып, теге хәерсез киткән якка карый башлады.

— Йә, ничек, күрәсеңме юньсезне? — дип кычкырдым мин, ачуымнан буыла язып.

— Күрәм, күрәм! Пекиннан ерак та түгел имән төбенә ауган да гырлап йоклый. Ә кырында — бер шешә шәрап... Тукта, уятыйм әле мин сине!

Ул, имән очына төзәп, атып жибәрде.

Тегенең өстенә имән чикләвекләре, яфраклар, коры ботаклар коелды.

Житез хезмәтчем күзләрен уа-уа сикереп торды һәм ут капкандай чаба башлады.

Ул кайтып житкәндә дүрт туларга нибары ярты минут калган иде.

Никадәр шатланганымны белсәгез иде!

Шәрапны татып карагач, солтан тәмам өнсез калды.

— Дустым Мюнхаузен! — диде ул. — Бу шешәне сездән ераграк яшерергә рөхсәт итегез. Мин аны үзем генә эчәргә теләм. Дөньяда шундыен татлы, шундыен тәмле шәрап булып дигән уй башыма да килгәнә юк иде!

Солтан, шешәне шкапка бикләп, ачкычын кесәсенә салды һәм шунда ук казначысын чакырырга кушты.

— Дустым Мюнхаузенга хәзинәмнән бер кеше күтәрә алырлык алтын бирергә боерам, — диде ул.

Казначы солтанга баш иде һәм мине алтын-көмеш белән шыгрым тулы подвалга алып төшөп китте.

Мин үземнең пәһлеванымны чакырып китердем. Ул солтан подвалындагы бөтен байлыкны жылкәсенә салды, һәм без диңгез ярына йөгәрдек.

Аннары, жылкәннәрне күтәрәп, солтан аңына килгәнче, тизрәк диңгезгә чыгып киттек.

ЭЗӘРЛЕКЛӘУ

Нәкъ мин уйлаганча булып чыкты.

Без кузгалып китү белән, казначы солтан янына йөгәрәп барган да һәммәсен бәйнә-бәйнә сөйләп биргән. Хәзинәсенән колак каккан солтан тәмам ярсыган һәм бөтен хәрби флотын мине куарга жибәргән.

Дөрөсен әйтим, артымнан куа килгән хисапсыз күп хәрби корабларны күреп, куркуга калдым.

«Әйе, Мюнхаузен,— дидем мин үз-үземә.— Шулай итеп, синең соңгы сәгатен сукты. Хәзер әллә нинди хәйләләрен дә ярдәм итә алмас».

Әле генә жәллад балтасыннан котылып калган газиз башым менә тагын куркыныч астында. Хәтта мин аның өзелә башлаганын тоям кебек.

Шунда минем яныма сыңар борын тишеге белән тегермән әйләндерә торган хезмәтчем килеп житте.

— Курыкма, алар безне куып житә алмаячаклар! — диде ул, елмаеп, һәм, кораб койрыгына йөгереп барды да, борын тишекләренен берсен төрек корабларына, икенчесен үзебезнең жылкәнгә төзәп шундый давыл кубарды, төрек флоты шунда ук кирегә, үз ярына очып китте.

Ә безнең кораб, пәһлеван хезмәтчем кубарган көчле жыл ярдәмендә, ук кебек атылып, алга китте. Бер көннән без Италиягә барып життек.

ТӨЗ АТЫЛГАН ЯДРӘ

Италиядә алтын-көмешкә күмелеп, рәхәт чигеп яши башдым. Эмма мин мондый тыныч, ваемсыз тормыш өчен яратылган кеше түгел шул.

Озакламый тагын төрле мажараларны сагындым.

Шуна күрә, Италиядән ерак та түгел англизләр белән испаннар арасында сугыш чыкканын ишеткәч, бик куандым.

Минутны да эрәм итмичә, атка сикереп атландым да сугыш кырына жылдердем.

Испаннар Гибралтар дигән англиз крепостен камап алганнар икән. Мин камалыштагы англизләр янына үтеп кердем.

Крепостьтагы гаскәрләр белән командалык итүче генерал электәнге дустым иде. Ул мине кочак жәеп каршы алды һәм үзе төзеткән ныгымаларны күрсәтергә алып китте. Чөнки ул минем бик файдалы киңәшләр бирәчәгемә ышана иде.

Гибралтар стенасына басып, зурайткыч торба аша каршы якны күзәтергә керештем. Күрәм, испаннар тупларын нәкъ без басып торган урынга төзәп маташалар.

Шунда ук бирегә зур туп китереп урнаштырырга куштым.

— Нигә кирәк ул? — дип сорый генерал.

— Хәзер күрерсез! — дим.

Тупны дошман тубының көпшәсенә каратып төзәдем дә, испан тупчысы утлы факелын алга сузуга, бар тавышыма команда бирдем:

— Пли!

Ике туп бер үк вакытта атып жибәрделәр.

Нәкъ мин уйлаганча килеп чыкты: ике ядрә һавада коточкыч көч белән бер-берсенә килеп бәрелделәр. Дошман ядрәсе кирегә очты.

Төшенәсезме: испаннарға таба очты.

Испан тупчысының һәм тагын уналты солдатның башын өзеп төшерде.

Аннары яр буенда торган өч корабның мачтасын бәрәп аударды да туп-туры Африка ягына очып китте.

Шуннан соң, тагын өч йөз-дүрт йөз миль узып, иске генә бер крестьян йортының түбәсенә барып төште.

Ул йортта бер карчык яши икән. Чалкан ятып, авызын ачып йоклаган чагы булган. Минем ядрә түбәне тишеп төшкән дә карчыкның нәкъ авызына барып кергән, мескенкәйнең соңгы тешен бәрәп сындырган. Аннары тамагына ук кереп утырган.

Шунда бу әбинең карты кайтып кергән. Ул, кулын карчыгының авызына тыгып ядрәне алырга тырышып караган, әмма урыныннан да кузгата алмаган.

Карт бик башлы һәм тапкыр кеше икән. Минутын да әрәм итмәстән, бер чеметем вак тәмәке алган да карчыгының борын төбенә китергән, карчык шундый хәтәр төчкереп жибәргән, хәтта ядрә, тәрәзәне ватып, урамга ук чыгып очкан.

Менә нинди афәтләр китерде испаннарға үзләре аткан ядрә.

Безнен ядрә шулай ук бушка китмәде. Ул испаннарның хәрби корабына барып тиде һәм аны, ике йөз матросы белән бергә, су астына олактырды.

Шулай итеп, минем тапкырлык аркасында, англизләр бу сугышта жинеп чыктылар.

— Рәхмәт сиңа, дустым Мюнхаузен! — диде генерал, кулымны кысып.— Әгәр син булмасаң, без беткән идек! Бу гүзәл жиңүебез өчен сиңа бурычлыбыз.

— Искитәрлек нәрсә юк! — дидем мин аңа.— Дусларыма ярдәм итәргә мин һәрвакыт әзер.

Бу хезмәтләрем өчен генерал миңа полковник дәрәжәсе бирмәкче иде дә, үтә тыйнак кеше буларак, баш тарттым.

МЕҢ КЕШЕГӘ КАРШЫ

Генералга ачыктан-ачык әйттем:

— Миңа дәрәжә дә, орденнар да кирәкми, мин сезгә дусларым, чын күңелдән ярдәм күрсәтәм. Чөнки инглизләргә бик яратам,— дидем.

— Рәхмәт сиңа, дустым Мюнхаузен! — диде генерал, тагын бер кат кулымны кысып.— Моннан ары да ярдәмеңнән ташлама.

— Беркайчан да ташламам,— дидем, картлачның жилкәсеннән кагып.— Британия халкына хезмәт күрсәтә алуым өчен бик шатмын!

Дусларыма үземнең тугрылыгымны күрсәтү өчен тиздән тагын бер жай чыкты.

Испан монахлары киemenә киендем дә, караңгы төшүгә, дошман лагерена юнәлдем.

Бөтен испаннар үлөп йоклылар иде, шунлыктан беркем дә күрмәде. Мин шыпырт кына үз эшемә керештем: тегеләрнең котсыз зур тупларын берәм-берәм диңгезгә ташлый башладым.

Туплары өч йөздән дә артык икән, шунлыктан бу эш шактый авыр булып чыкты.

Тупларның эшен бетергәч, лагерьдагы бөтен арбаларны бергә жыеп өйдәм дә ут төртеп жибәрдем.

Алар дары кебек дөрләп янып киттеләр. Коточкыч янғын күтәрелде.

Испаннар, уянып, лагерь буенча арлы-бирле чаба башладылар.

Куркудан алар, лагерьга жиде-сигез англиз полкы бәреп кERGән икән, дип уйладылар. Мондый хәйран тамашаны бары тик бер кеше эшләгән эш дип башларына да китерә алмадылар.

Испан генералы, коты алынып, лагерьдан чыгып йөгерде. Артына да карамыйча, Мадридка кайтып житкәнче, ике атна бue шулай чапты. Аның артыннан бөтен гаскәре табан ялтыратты.

Шулай итеп, минем батырлыгым нәтижәсендә, англизләр дошманны тәмам тар-мар иттеләр.

— «Мюнхаузеннан башка без нишләр идек икән?» — диделәр алар, кулымны кысып. — Сез, барон, англиз армиясен коткарып калдыгыз!

Шундый зур ярдәм күрсәткәнем өчен англизләр мине Лондонга кунакка чакырдылар.

Миң, бик шатланып, Лондонга күчеп киттем. Эмма анда ниләр күрәсемне алдан белгән булсам!..

ТЕРЕ ЯДРӘ

Әйе, искиткеч мажараларга юлыктым мин анда.

Шулай Лондонда, шәһәр читендә, ял итеп йөрим. Бик арыгач, ятып хәл жыярга булдым.

Жәйге көн, кояш рәхимсез кыздыра, берәр агач күләгәсенә чалкан ятып, салкынча урында ял итәсем килә. Ләкин тирә-юньдә бер генә агач та күренми. Аптырагач, күләгә эзләп, бер иске тупның көпшәсенә кереп яттым да тирән йокыга талдым.

Әйтергә кирәк, нәкъ шул көнне англизләр минем Испан армиясен жинүем хөрмәтенә, бөтен тупларыннан атып, гөрләтеп бәйрәм итәләр иде.

Шунда англиз тупчысы мин йоклап яткан туп янына килгән һәм атып та жибергән.

Мин, корыч ядрә кебек, туп көпшәсеннән очып чыктым. Һәм елга аръягындагы бер крестьян каралтысына барып төштем. Бәхеткә каршы, анда бик күп печән өелгән икән. Башым

белән йомшак печәнгә — зур кибәннең урта бер жиренә барып кадалдым. Бу мине үлемнән коткарып калды, тик, әлбәттә, аңымны югалтканмын.

Шулай һушсыз килеш өч ай ятканмын.

Көзен, бәяләр күтәрелгәч, хужа печәннен сатып жибәрергә булган. Ул яллаган эшчеләр кибәнне урап алганнар да сәнәк белән печәнне ишә башлаганнар.

Аларның шау-шуыннан аңыма килдем.

Көч-хәл белән кибән өстенә чыктым һәм, йокылы-уяулы килеш, түбәнгә мәтәлдем.

Бәхетсезлектә каршы, туп-туры хужаның башына барып төштем. Аның муены сынды, һәм ул шунда ук жан бирде.

Әйтергә кирәк, аның өчен беркем дә алай яшә коймады. Чөнки ул үтә саран бәндә булган, эшчеләренә тиешле акчаны түләмәгән. Шунның өстенә, бу комсыз сәүдәгәр, печәннен сату өчен, һәрчак бәяләр күтәрелгәнне көтеп торган.

АК АЮЛАР АРАСЫНДА

Исән калуыма дусларым бик шатландылар.

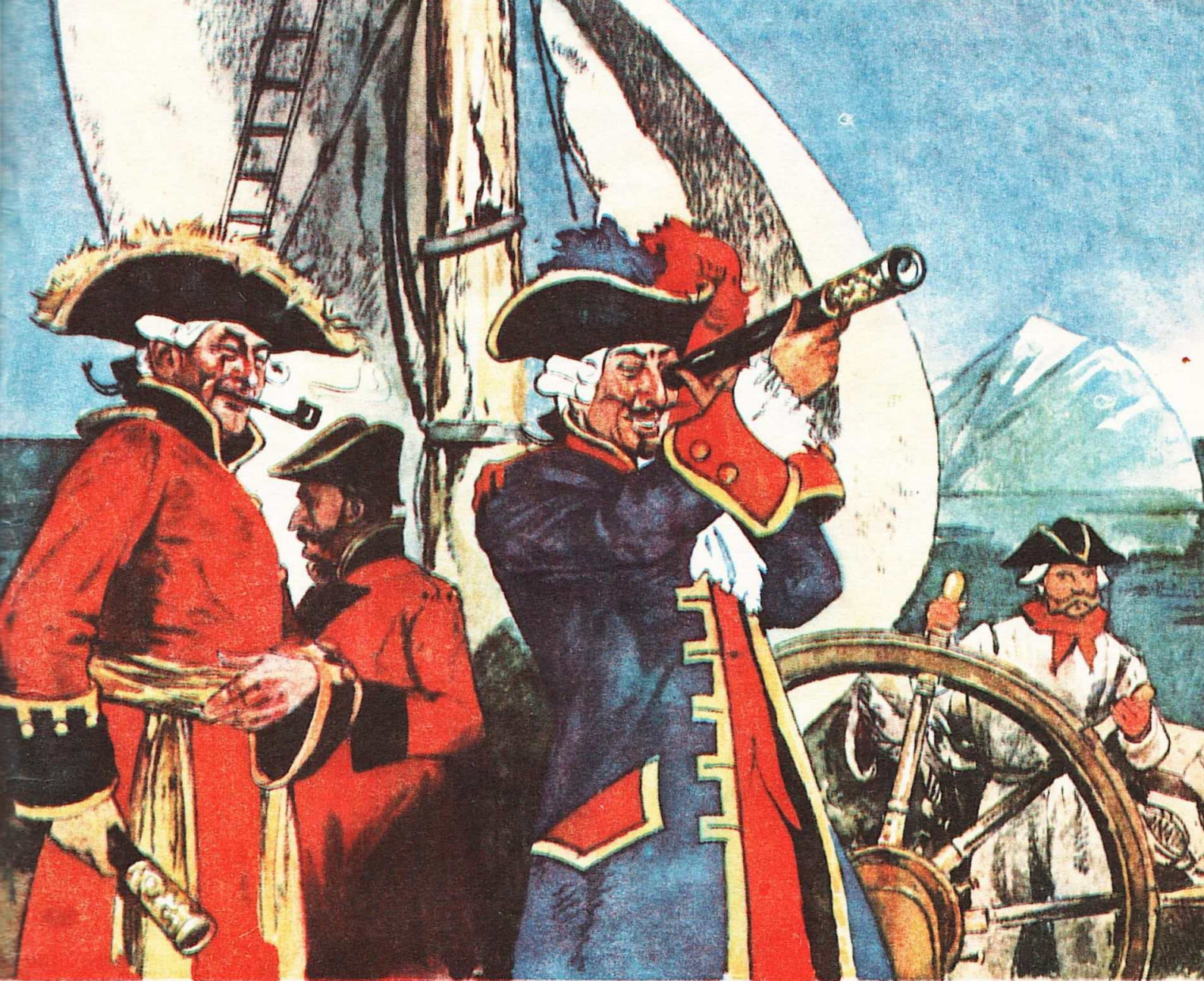
Гомумән, минем дусларым күп, һәм алар барысы да мине үлеп яраталар. Ядрә урынына туптан атылып та исән-имин калганымны ишеткәч, аларның ничек шатланганын белсәгез иде сез. Чөнки алар мине күптән үлгән дип уйлаганнар.

Барысыннан да битәр, моңа мәшһүр сәяхәтче Филиппс шатланды. Ул, кочагын жәеп, кычкырып жибәрде:

— Кадерле Мюнхаузен, сезне кочагыма алу бәхетенә дә ирешермен икән! — диде ул. — Иң якын душтым буларак, хәзер үк минем белән юлга чыгарга тиешсез! Беләм, сезнең акыллы киңәшләрегездән башка юлым уңмаячак!

Мин, әлбәттә, риза булдым, һәм бер айдан без котыпка барып житә яздык.

Шулай бер чак, палубада басып торганда, алагаем биек боз тавында ике ак аю йөргәннен күрдем.



Шунда ук мылтыгымны алдым да корабтан туп-туры боз кисәгенә сикереп төштем.

Көзгедәй шома боз кыясына үрмәләп менүләре бик кыен иде. Аягың таеп, төпсез упкынга мәтәлүенне көт тә тор. Әмма мин, шундый авырлыкларга да карамастан, боз тавынын башына менеп життем һәм аюларга якынлаштым.

Һәм нәкъ шул вакытта зур бәлагә юлыктым: аягым таеп, башым белән бозга барып төштем дә аңымны югалттым.

Ярты сэгатытэн аңыма килсәм, куркудан чак кычкырып
жибәрмәдем: котсыз зур ак аю өстемә сузылып яткан да, авы-
зын зур ачып, мине тәмләп-тәмләп ашарга жыена.

Ә мылтыгым бер читтә, кар өстендә ята.

Хәер, барыбер мылтыкның файдасы тимәс иде. Чөнки
аю үзенә бөтен авырлыгы белән минем аркама яткан һәм
кымшанырга да ирек бирми.

Көч-хәл белән кесәмнән кечкенә генә пәкемне алдым да
аюның аягындагы ике бармагын кисеп ташладым.

Каты әрнүдән аю акырып жибәрде һәм бер минутка
минә үзенә котсыз кочагынан ычкындырды.

Шул форсаттан файдаланып, мылтыгымны эләктереп
алдым һәм аюга төзәп аттым. Котырылган ерткыч шунда ук
кар өстенә авып төште.

Ләкин мажаралар моның белән генә тәмамланмады: шул
тирәдә генә кар астында йоклап яткан берничә мең аю, мыл-
тык тавышына уянып, жир өстенә чыктылар.

Уйлап кына карагыз: берничә мең аю!

Алар бөтен өерләре белән миңа ташландылар.

Нишләргә? Күз ачып йомганчы аюлар мине теткәләп
ташлаячак. Бәхеткә каршы, шунда минем башка искиткеч шәп
фикер килде. Пычагымны алып, әлегә үлгән аю янына йөге-
реп бардым да, тиресен тунап, өстемә бөркәндем. Әйе, әйе,
аю тиресен өстемә ябындым! Теге аюлар мине сырып алды-
лар. Менә хәзер өзгәләп ташларлар, дип дер калтырап торам.
Әмма алар аю тиресен иснәп-иснәп карадылар да, мине дә
аю дип беләп, берәм-берәм китеп бардылар.

Тиздән мин аюча үкерергә һәм нәкъ аю кебек табаным-
ны имәргә өйрәндем.

Аюлар мине тәмам үз иттеләр, һәм мин моннан файда-
ланып калырга булдым.

Кайчандыр бер доктор шундый хикмәтле хәл сөйләгән
иде: нинди дә булса жанварның муен тамырына пычак белән
кадасаң ул шунда ук жан бирә, имеш. Мин дә шулай эшлә-
дем. Янәшәмдә генә йөргән бер аю янына бардым да аның
муен тамырына кададым. Беләп торам, әгәр ул исән калса,
минә шунда ук чәйнәп йотачак. Бәхеткә каршы, тәжрибәм

уңышлы чыкты. Аю, бернинди тын-тавыш та чыгармыйча, авып төште...

Шуннан соң башка аюлар белән дә исәп-хисапны өзәргә булдым. Һәм моның өчен артык көч түгәргә дә туры килмәде. Иптәшләренен бер-бер артлы тәгәрәп жан биргәнән күрсәләр дә, аюлар моның кем эше икәнәнә һич төшенә алмадылар. Чөнки алар мине дә үзләре кебек үк аю дип уйлыйлар иде.

Сәгать тә тулмагандыр, берничә мең аю үтердем.

Шундый зур батырлык эшләгәннән соң, корабка әйләнеп кайттым, дустым Филиппска бөтенесен дә сөйләп бирдем.

Ул матрослардан таза-таза йөз егетне минем карамакка тапшырды. Алар мин үтергән аюларның тиресен тунадылар һәм корабка аю ите төяделәр. Ит шулкадәр күп булды, хәтта корабыбыз алга бара да алмады. Ниятләгән жиребезгә барып житмичә, кире кайтырга туры килде.

Менә ни сәбәпле капитан Филиппс төньяк полюсны ача алмый калды.

Хәер, моның өчен артык уфтанмадык та. Чөнки без төяп кайткан аю ите искиткеч тәмле булды.

АЙГА ИКЕНЧЕ СӘЯХӘТ

Англиягә әйләнеп кайткач, кабат беркайчан да сәяхәтләргә йөрмәскә, дип үз-үземә сүз биргән идем, ләкин бер атна да үтмәде, тагын юлга чыгарга туры килде.

Мәсьәлә шунда ки, миңа туган тиешле өлкән яшьләрдәге бик бай бер кеше дөньяның кайсыдыр почмагында пәһлеваннар яши, имеш, дигән уй белән тилерә башлаган.

Шул кеше әлеге пәһлеваннар илен табып кайтуымны үтенде һәм, әгәр дә мәгәр йомышын үти алсам, мирас итеп миңа зур байлык калдырырга вәгъдә бирде. Ник дисәң, пәһлеваннарны бик тә күрәсе килә икән.

Мин риза булдым. Корабка утырдым да Көнъяк океанга сәяхәткә киттем.

Юлда, күбәләк кебек очып йөри торган берничә хатын-кыздан башка, әллә ни искитәрлек нәрсә очратмадык.

Һавалар бик матур торды. Тик, унсигез тәүлек тулды дигәндә, коточкыч давыл купты.

Жил шулкадәр көчәйде, хәтта безнең корабны һавага күтәрәп мамык кисәгедәй очыртып алып китте.

Очабыз күктә, очабыз, очабыз! Иң югарыгы болытлардан да өскәрәк күтәрелеп, алты атна буге күкләргә гиздек. Ниһаять, ялтырап торган түм-түгәрәк утрау күрдек.

Бу, әлбәттә, ай иде.

Без, бик уңайлы бер култык табып, ай ярына килеп туктадык.

Түбәндә, еракта-еракта икенче бер планета балкып күренә. Анда — шәһәрләр, урман-таулар, елгалар, күлләр... Беләбез — бу инде без туып үскән планета — Жир-ана. Айда безне өч башлы бөркетләргә атланган ниндидер котсыз жан ияләре уратып алды. Өчәр башлы ул кошлар ай халкына ат хезмәтен үти, имеш.

Нәкъ без барып төшкән көннәрдә ай патшасы белән кояш императоры арасында каты сугыш бара иде. Патша шунда ук миңа үзенә гаскәр башлыгы булырга һәм һөжүмгә китәргә тәкъдим итте. Мин, әлбәттә, кистереп баш тарттым.

Айда бөтен нәрсә дә бездәгедән зур икән.

Чебеннәр сарык хәтле, алма дисәң, анысы карбыздан да зур.

Қорал урынына ай кешеләре әче торма кулланалар. Ул аларга сөңге хезмәтен үти, ә торма булмаганда күгәрчен йомыркасы белән сугышалар. Сугышта, калкан урынына, чебен гөмбәсе белән капланалар.

Мин анда ерак йолдыздан килгән берничә кеше күрдем. Алар айга сәүдә эше белән килгәннәр иде. Бу бәндәләргә йөзләре эт кыяфәтендә, ә күзләре — йә борын очында, йә өскә иреннәрендә. Керфекләре дә, күз кабаклары да юк, йоклаганда күзләрен телләре белән каплайлар.

Алар беркайчан да ашау өчен вакыт әрәм итмиләр. Қорсақларының сул ягында махсус капкач бар. Шуны ачалар да, ашамлык салып, яңадан ябып куялар. Қабат тагын бер ай

узгач кына ачалар. Чөнки алар елына уника мәртәбә генә ашыйлар.

Болай ашау һәркемгә уңайлы. Ләкин безнең жирдәгә бирән корсак тәмлетамаклар алай сирәк ашарга риза булмалар иде, дип уйлыйм.

Ай кешеләре турыдан-туры агачта туып үсәләр. Бу агачлар исциткеч матур, кәүсәләре куге кызыл төстә. Ботакларында — гажәп каты кабыклы чикләвекләр.

Өлгереп житкәч, чикләвекләрне өзеп алалар да базга төшереп куялар.

Кешеләр кирәк булдымы, ай патшасы ул чикләвекләрне кайнап торган суга салырга куша.

Бер сәгатътән чикләвекләрнең кабыгы ярыла да аннан теп-тере кешеләр сикерешеп чыга. Ә кешеләргә мәктәптә укып йөрисе дә юк. Алар бөтенләй өлгереп туалар һәм үз һөнәрләрен бик яхшы беләләр. Әйттик, бер чикләвектән моржачы чыга, икенчесеннән — шарманчы, өченчесеннән — пешекче, дүртенчесеннән — тегүче, бишенчесеннән солдат ярала.

Һәм һәрберсе шунда ук үз эшенә тотына. Моржачы түбәгә менеп китә, шарманчы шарманка уйната башлый, пешекче учак янына чаба, солдат шарт-шорт мылтык атарга керешә.

Қартайгач, ай кешеләре үлми, төтен яки пар кебек эреп, һавага оча.

Аларның кулында — берәр генә бармак. Әмма шуның белән дә алар бездән ким эшләмиләр.

Бу сәер кешеләр башларын култык астына кыстырып йөриләр, алай-болай сәфәр чыгасы булса, юлда бозылмагае, дип, өйдә калдырып китәләр. Әмма, бик ерактан торып та, башлары белән киңәш итә алалар!

Әгәр ай патшасы халыкның нинди фикердә икәнен беләргә теләсә, үзе өендә ятып кала, ә башы, өйдән өйгә кереп, кешеләрнең ни сөйләшкәнен тыңлап йөри.

Ә йөзем жимеше бездәгә йөземнән бер ягы белән дә аерылмый.

Һичбер шигем юк, жиргә ява торган боз — ай бакчаларыннан жыл белән очып төшкән шул йөзем инде.

Әгәр сез ай шәрабыннан авыз итәргә теләсәгез, күктән яуган боз кисәкләрен жыеғыз да яхшылап эретегез.

Ай кешеләренен корсаклары сандык хезмәтен үти. Алар аны теләгән чакта ачып, теләгән нәрсәләрен салып куя ала-лар. Эчләре буп-буш, йөрәкләре дә, эчәк-бавырлары да юк.

Күзләрен исә кирәк чакта алып, кирәк чакта кире куялар. Күз алмасын кулларына тоткан килеш тә бик яхшы күрәләр. Әгәр аны югалта-нитә калсалар, базарга баралар да яңаны сатып алалар. Анда, атлаган саен: «Бездә төрле-төрле күз-ләр сатыла, зәңгәрләре дә, кызыллары да, алсу төстәге-ләрә дә бар»,— дигән язулар эленгән.

Айда ел саен күзләргә мода үзгәрәп тора.

Без барып төшкән елны аеруча яшел һәм сары күзләр модада иде.

Нигә көләсез? Ялганлый, дип уйлыйсызмы? Һәр сүзем хак. Әгәр миңа ышанмыйсыз икән, үзегез барып карағыз. Шунда минем иң дәрәсән сөйләүче икәнәмә инанырсыз.

МОГЖИЗАЛАР УТРАВЫ

Һичкемгә очрамаган хикмәтле хәлләр гел миңа очрап тора икән, анда минем ни гаебем бар?!

Ник һаман шулай туры килә, дисәгез, мин туктаусыз сәя-хәттә йөрәм һәм төрле-төрле мажараларны үлөп яратам. Ә сез гел өйдә бикләнеп ятасыз һәм, бүлмәгезнең дүрт стенасыннан башка, һичнәрсә күрмисез.

Әйтик, бервакыт мин, биниһая зур голланд корабына утырып, ерак юлга чыктым. Диңгез өстендә кинәт кенә көчле давыл купты һәм безнең барлык мачталарны аударып, бар-лык жылкәннәргә очыртып алып китте.

Мачтаның берсе компас өстенә авып, аны челпәрәмә ки-терде.

Компастан башка кораб белән идарә итү ничек кыен икән беләсездер инде. Без шунда ук юлдан яздык. Океан дулкыннары безнең корабны өч ай буе йомычкадай чөеп йөртте һәм, ходай белсен, кайларга илтеп чыгарды... Көннәрдән беркөнне кинәт кенә дөнья бөтенләй үзгәреп китте. Яшел дулкыннар ак төскә керде, жиләс жил ниндидер күңелгә ятышлы хуш исләр алып килде. Барыбызның да күңелләр күтәрелде.

Озакламый без бер утрауга барып життек һәм, бик уңайлы тирән култыкка кереп, яр буена туктадык. Бу култыкта су урынына сөт дулыннары чайкала иде!

Без ярга чыгарга ашыктык һәм рәхәтләнеп сөт эчтек.

Арабызда сыр исен бер дә яратмый торган бер матрос бар иде. Сырны күрү белән күңеле болгана башлый. Утрауга төшүебез булды, шул матросыбызның кинәт кәефе китте.

— Алыгыз минем аяк астыннан бу сырны! — дип кычкыра башлады ул. — Мин сыр өстеннән йөрергә теләмим!

Шунда барысын да аңладым.

Карасак, бу утрау бик яхшы сыйфатлы голланд сырыннан ясалган имеш!

Әйе, әйе, көлмәгез, дөрөсен сөйлим: баскан саен — балчык урынына сыр!

Шулай булгач, бу утрау халкының гел сыр белән тукланып яшәве беркемгә дә гажәп түгелдер! Эмма бу сыр күпме ашасалар да кимеми, чөнки көндөз ашалган кадәрлесе төн узганчы тагын өстәлә.

Утрауны йөзем бакчалары каплап алган. Тик жимешләре үзенә башка төрле: учка тотып сыксаң, йөзем суы урынына сөт ага.

Утрауда яшәүчеләр һәммәсе озын буйлы, матур кешеләр. Барысы да өчәр аяклы. Шул сәбәпле алар сөт дингезендә батмый йөриләр.

Ә икмәк пешкән килеш агачта үсә. Чәчәсе дә, урасы ла юк. Баллы прәннекләр сыгылып утырган агачларны күп күрдем мин анда.

Утрау буйлап сәяхәт кылып йөргән вакытта без тугыз дәръя очраттык. Аларның жидесе — сөт дәръясы, ә калган икесендә, ярларга тулып, тәмле, куге сыра ага иде.

Дөрөсөн эйтим, сыра елгалары миңа сөт дәрьяларына караганда ныграк ошады.

Гомумән, бу утрауда без бик күп хикмәтле хәлләргә юлыктык.

Аеруча кош ояларына исебез китте. Алар барысы да га-жәеп зурлар иде. Мәсәлән иң биек йортлардан да биегрәк бөркет оясы күреп, барыбыз да таң калдык. Оя колач жит-мәслек имән кәүсәләреннән үреп ясалган. Анда — һәрберсе дегет мичкәсе чаклы биш йөз йомырка!..

Без бер йомырканы ватып карарга булдык. Ватсак, йомырка эченнән зур бөркетләргә караганда да егерме-утыз мәртәбәләргә дәүрәк бөркет чебеше килеп чыкты.

Чебеш шыйпылдап кычкыра башлады. Ана ярдәмгә ана бөркет килеп житте. Ул безнең капитанны эләктереп болытларга кадәр алып менеп китте һәм шуннан диңгезгә ташлады.

Бәхеткә каршы, капитаныбыз оста йөзүче иде. Тоташтан берничә сәгать буе йөзә торгач, Сыр утравына үзе кайтып житте.

Бу утрауда мин өч кешене үлем жәзасына хөкем иткән чакка туры килдем. Аларны аякларыннан агачка асып куйганнар. Ыңгырашалар, елыйлар бичара бәндәләр! Ни өчен аларга шундый рәхимсез жәза бирүләре турында сораштым. Карасаң, болар өчесе дә сәяхәтчеләр икән. Сәяхәттә күргәннәре турында күз дә йоммый шып-шыр ялган сөйлиләр, имеш.

Бу ялганчыларга шундый жәза уйлап чыгарганнары өчен утрау кешеләрен теттереп мактадым. Чөнки, үзем һәрвакыт дөрөсөн генә сөйләгәч, алдакчыларны женем сөйми.

Хәер, сез үзегез дә искәргәнсездер: минем хикәяләрдә ялганның әсәре дә юк. Барлык таныш-белешләрем мине дөньяда иң дөрөсөн сөйләүче дип йөртәләр. Мин шуңа бик шатланам.

Корабка әйләнәп кайту белән, без шунда ук якорь күтәрдек һәм кузгалып та киттек.

Яр буенда үсеп утырган бөтен агачлар, кемнендер ишарәсенә буйсынган кебек, ике мәртәбә безгә баш иделәр һәм шунда ук, берни булмагандай, янадан башларын күтәрделәр.



Аларның шундый илтифатлы булуларына күңелем тулды. Шуңа күрә алар белән баш киємемне салып сабул-лаштым.

Искиткеч итагатьле агачлар, шулай бит?

БАЛЫК ҚАРЫНЫНДАГЫ ҚОРАБЛАР

Компасыбыз булмау сәбәпле, диңгездә озак буталып йөрдек.

Безнең корабны әледән-әле коточкыч акулалар, кит балықлары һәм башка төрле диңгез ерткычлары сырып ала.

Ниһаять, без шундыен дәү балыкка очрадык: аның башы янына килгәч, койрыгын күреп булмый.

Тамагы кипкәч, балык тау куышыдай авызын ачып жи-бәргән иде, диңгез суы аның бугазына ташкындай ургылып керә башлады һәм безнең корабны да бөтереп алып кереп китте.

Күңелгә нинди шом төшкәнен аңласагыз иде.

Мин булып мин каушап калдым.

Ләкин балык карынында, диңгез култыгындагы кебек, тып-тын иде. Анда шыгрым тулы кораб! Бу комсыз ерткыч моңа кадәр дә бик күп корабларны йоткан икән. Биредә күзгә төртсәң күренмәслек караңгы. Ни ай, ни кояш, ни бер йол-дыз күренми.

Балык көненә ике мәртәбә су эчә. Ул чакта безнең кораб дулкыннар өстендә чайкалып йөри. Ә башка вакытларда балык карыны коп-коры.

Шулай бер заман, су кимегәч, капитан белән бергәләп, корыда йөреп керергә булдык. Анда без бөтен дөньядан жыелган диңгезчеләрне: Швеция, Англия, Португалия матросла-рын очраттык. Барлығы ун мең кеше! Кайберләре биредә берничә ел яши икән инде.

Мин аларга, барыбыз бергә жыелып, бу зинданнан коты-лу юлын эзләргә киңәш иттем.

Мине киңәшмәнең рәисе итеп сайладылар. Ләкин жые-лышны ачып кына жибәрүем булды, юньсез балык тагын су эчәргә кереште, һәм без шунда ук корабларыбызга йөгердек.

Икенче көнне тагын жыелдык. Киңәшмәдә шундый тәкъ-дим керттем: ике мачтаны бергә бәйләргә дә балык авызын ачуга, шуның белән казналыгын терәтеп куярга. Шулай итеп, аның авызы ачылып калачак һәм без барыбыз да иреkkә чы-гачакбыз.

Бу тәкъдим бертавыштан кабул ителде.

Өрлектәй таза ике йөз матрос бу комсыз балыкның мәгарәдәй авызын ике озын мачта белән терәтеп тә куйдылар. Қораблар бер-бер артлы диңгез өстенә йөзеп чыктылар. Карасаң, шушы бирән корсакка җитмеш биш корабы сыйган икән. Аның зурлығын шуннан үзегез чамалагыз инде! Бу туймас тамак башка берәүне дә йота алмасын дип, аның авызын терәүле килеш калдырдык.

Әсирлектән котылгач, без иң элек үзебезнең кайда икәнне белергә теләдек. Карасак, Каспий диңгезенә барып чыкканбыз икән. Моңа барыбыз да гажәпкә калдык. Ник дисәгез, Каспий диңгезе башка һичбер диңгез-океан белән тоташмаган бит.

Ләкин Сыр утравыннан киткәндә үзебез белән алган өч аяклы галимебез барысын да аңлатып бирде: бу комсыз балык Каспий диңгезенә ниндидер жир асты каналы аша кергән, имеш.

Без диңгез ярына таба юл тоттык. Килеп туктауга, мин барлык юлдашларым белән хушлаштым. Җитте, кабат беркайчан да беркая да бармыйм. Бу соңгы елларда күргән мажаралардан болай да гарык булдым. Хәзер тыныч кына ял итәргә теләм.

АЮ БЕЛӘН БЕРГӘ-БЕР

Әмма, ярга аяк басуым булды, иләмсез зур аю өстемә ташланды.

Қоточкыч зур ерткыч иде бу.

Ул мине шунда ук ботарлап ташлаячак иде. Ләкин мин аның алгы аякларын эләктереп алдым да шундый каты кыстым, хәтта аю әрнүдән акырып җибәрде.

Беләм, әгәрәнки кулымнан ычкындырсам, шунда ук ерткыч мине кабып йотачак, шуңа күрә аю ачтан үлгәнчегә ка-

дэр, өч көн, өч төн аягыннан тотып тордым. Э бит аюлар үз-
лэренен табанын имеп кенэ тукланалар. Минем кулга элэк-
кэч, бу аю табанын имэ алмады, шунлыктан ач үлемнэн жан
бирде.

Шуннан бирле миңа һөжүм итэргә һичбер аюның йөрәге
житми.



ЭЧТӨЛӨК

Дөньяда иң дөресен сөйләүче кеше 3

Беренче бүлөк

Түбәдәге ат	6
Чанага жигелгән бүре	7
Күздән чәчрәгән очкыннар	10
Искиткеч сунарчы	11
Шыбындагы кыр тавыгы	13
Энәгә эләккән төлкө	13
Сукыр дунгыз	14
Ничек итеп мин кабан дунгызы эләктердем	15
Саер болан	15
Әйләндерелгән бүре	16
Котырган тун	18
Сигез аяклы куян	19
Гажәеп куртка	19
Өстәлдәге ат	20
Ярты ат	22
Ядрәгә атланып	23
Чәчтән күтәрәп	24
Бал корты көтүчесе һәм аюлар	26
Айга беренче сәяхәт	27
Тәртәдәге аю	28
Ат — култык астында, карета — жылкыда	28
Эрегән авазлар	29

Икенче бүлөк

Давыл	32
Ике ут арасында	33
Кит белән очрашу	36
Балык карынында	37
Гажәеп хезмәтчеләр	38
Кытай шәрабы	40
Эзәрлекләү	45
Төз атылган ядрә	46
Мең кешегә каршы	48
Тере ядрә	49
Ак аюлар арасында	50
Айга икенче сәяхәт	53
Могжизалар утравы	56
Балык карынындагы кораблар	60
Аю белән бергә-бер	61

Кече яшьтәге мәктәп балаларына

Ә. Распә

ПРИКЛЮЧЕНИЯ БАРОНА МЮНХАУЗЕНА

(на татарском языке)

Редакторы *К. Котдусова*
Художество редакторы *Г. Трифонов*
Техник редакторы *С. Әхмәтжанова*
Корректоры *М. Мирсалихова*

ИБ № 2620

Наборга бирелде 18.08.81. Басарга кул куелды 21.04.82. Формат 70×90^{1/16}.
100 гр. офсет кәгазе. Гарнитура литературная. Печать офсетная. Якынча
басма табак 4,7. Усл. кр. отт. 19,5. Учетн.-изд. табак 4,2. Тираж 28 000.
Заказ Н-613. Бәясе 30 тиен.

Татарстан китап нәшрияты. Казан, Бауман ур., 19.

Татарское книжное издательство. Казань, ул. Баумана, 19.

Татарстан АССР Нәшрият, полиграфия һәм китап сәүдәсе эшләре дәүләт комитетының Камил Якуб исемендәге полиграфия комбинаты. Казан, Бауман ур., 19.

30 тиен



ТАТАРСТАН
КИТАП
НӘШРИЯТЫ